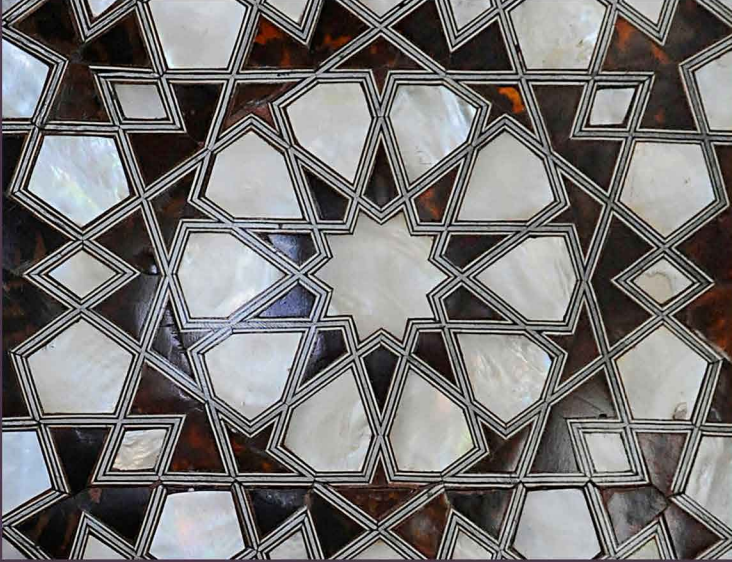

SOSYOLOJİ

TÜRKİYE'DE SOSYOLOJİNİN YÜZ YILLIK BİRİKİMİ

Editörler: *Erkan Çav - Elif Süreyya Genç*

K
E
T
E
B

ISBN: 978-625-7854-96-2

© 2018 Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.

ketebe.com

Ketebe Yayınları: 387

Sosyoloji

Yayın Yönetmeni

Furkan Çalışkan

Yayıma Hazırlayan

Sezai Saraç

Düzeltili

Havva Akdağ

Kapak

Harun Tan

Mizanpaj

Nilgün Sönmez

1. BASKI

Aralık 2020
İstanbul

Ketebe Yayınları

Sertifika No. 34989

Maltepe Mahallesi Fetih

Caddesi No: 6 Dk: 2

Topkapı 34010 İstanbul

Tel: 212.612 29 30

e-mail: ketebe@ketebe.com

Baskı ve Cilt

BPC Matbaacılık San. Tic. A.Ş.

Osmangazi Mah. Mehmet Kopuz Cad.

No:17/1 PK 34522

Esenyurt / İstanbul

Sertifika No: 48745

Telefon: 212 886 83 30

Kapak Fotoğrafı: Abanoz üzerine sedef, bağa ve fildişi kakma pencere iç kapağı.

Bağdat Köşkü (1640) / Topkapı Sarayı.

Fotoğrafçı: Coşkun Aydın

Fotoğraf, Topkapı Sarayı Müzesi'nin ve fotoğrafçının telif hakları karşılığınca

Copyright © kurallarına uygun olarak kullanılmaktadır.

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.'ne aittir.

İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

Takdim

Prof. Dr. İhsan KARAMAN / 11

Sosyoloji Birikimine Dair

Prof. Dr. Ahmet CİHAN / 13

Giriş

Dr. Erkan ÇAV – Dr. Elif Süreyya GENÇ / 17

I. BÖLÜM: TÜRKİYE’DE SOSYOLOJİ

Türk Sosyolojisi

Dr. Erkan ÇAV / 27

Türkiye’de Sosyolojinin Yüz Yılı Aşan Yolculuğu

Prof. Dr. Fügen BERKAY / 33

100 Yıllık Sosyoloji Geleneği

Prof. Dr. Korkut TUNA / 39

Sosyologlara Sesleniş (4 Kasım 2014 Tarihli Konuşma)

Prof. Dr. Cahit TANYOL / 45

Bir Sosyal Bilimcinin Tecrübesi (10 Mart 2015 Tarihli Mektup)

Prof. Dr. Kemal KARPAT / 53

Bir Sosyoloğun Yol Haritası (14 Mart 2015 Tarihli Söyleşi)

Prof. Dr. Orhan TÜRKOĞAN / 57

Kültür’ün Sosyolojisi’nden İrfan’ın Sosyolojisi’ne

Prof. Dr. Ümit MERİÇ / 61

II. BÖLÜM: SOSYOLOJİ SORUŞTURMASI

1991 Tarihli “Sosyolojimizin Sosyolojisi”

Soruşturmasının Değerlendirmesi - Dr. Erkan ÇAV / 69

- I Prof. Dr. A. Fügen BERKAY (Emekli) / 82
- II Prof. Dr. A. Korkut TUNA (İstanbul Ticaret Üniversitesi) / 86
- III Prof. Dr. Ali ERGUR (Galatasaray Üniversitesi) / 92
- IV Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY (Bursa Uludağ Üniversitesi) / 98
- V Prof. Dr. Ayşe AZMAN (Mersin Üniversitesi) / 108
- VI **Filolojiden Sosyolojiye Türkiye’de Beşerî Bilimin Kaderi**
Prof. Dr. Bedri GENCER (Yıldız Teknik Üniversitesi) / 118
- VII Doç. Dr. Bedri MERMUTLU (İstanbul Ticaret Üniversitesi) / 202
- VIII **Türkiye’de Sosyoloji Geleneğinin Ana Konuları, Gelenekleri, Etkileşimleri ve Yönelimleri** - Prof. Dr. Cevat ÖZYURT
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi) / 210
- IX Prof. Dr. Ergün YILDIRIM (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi) / 218
- X Prof. Dr. Ferhat KENTEL (Bağımsız Sosyolog) / 226
- XI Prof. Dr. Gülsen DEMİR (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi) / 234
- XII Doç. Dr. Hasan YAVUZER (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi) / 242
- XIII Prof. Dr. Kadir CANATAN (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi) / 260
- XIV Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ (Aydın Kocatepe Üniversitesi) / 266
- XV Prof. Dr. Nazmi AVCI (Süleyman Demirel Üniversitesi) / 312
- XVI Prof. Dr. Nevin Güngör ERGAN (Hacettepe Üniversitesi) / 322
- XVII **Asırları Aşan Mesele: Sosyolojinin Konusu Nedir?**
Prof. Dr. Nilgün ÇELEBİ (Emekli) / 334
- XVIII Prof. Dr. Nurgün OKTİK (Maltepe Üniversitesi) / 340
- XIX **Türkiye’de Sosyoloji: Gelenekleşme, Yerlilik ve Bazı Temel Sorunlar**
Prof. Dr. Ömer AYTAÇ (Fırat Üniversitesi) / 344
- XX Prof. Dr. Recep ŞENTÜRK (İbn Haldun Üniversitesi) / 368
- XXI Prof. Dr. Sami ŞENER (İstanbul Medipol Üniversitesi) / 394
- XXII Doç. Dr. Süleyman DOĞAN (Yıldız Teknik Üniversitesi) / 404

XXIII Doç. Dr. Ufuk ÖZCAN (İstanbul Üniversitesi) / **418**

XXIV Prof. Dr. Ümit MERİÇ (Emekli) / **448**

III. BÖLÜM: KATKILAR

Tek Parti Döneminden Çok Partili Döneme Düşünce Hürriyeti ve Toplum
Beşir AYVAZOĞLU / **469**

Türk Tarih Yazıcılığında Toplum ve Ekonomi
Prof. Dr. Coşkun ÇAKIR / **475**

Sosyal Bilimsel İlgide Din ve Gecikmiş Fark Edişler
Dr. Necdet SUBAŞI / **483**

Mavera Dergisinde Türkiye'nin Yüz Yılı
Prof. Dr. Nazif GÜRDOĞAN / **491**

Türkiye'de Tıp Biliminin Gelişmesi ve Modernleşmesi
Prof. Dr. Mustafa SAMASTI / **495**

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Dr. Erkan ÇAV / **505**

II. BÖLÜM

SOSYOLOJİ SORUŞTURMASI

XX

Recep ŞENTÜRK

Prof. Dr. / İbn Haldun Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

Doğum Tarihi ve Yeri: 1964 / Çankırı.

Eğitim Hayatı: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde (1986) lisans, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda (1988) ve Columbia Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde (1991) olmak üzere iki Yüksek Lisans yapar. Columbia Üniversitesi'nde Sosyoloji Alanında "Narrative Social Structure: Anatomy of The Hadith Transmission Network - CE 610-1505" başlıklı tez ile Doktora (1998) yapar.

Görev Yeri: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Medeniyetler İttifakı Enstitüsü (2010-2017), İbn Haldun Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyoloji Bölümü (2017-...).

Yabancı Dil Bilgisi: İngilizce, Arapça, Fransızca, Farsça, Almanca.

Çalışma Alanları/Konuları: İnsan Hakları, din sosyolojisi, Osmanlı düşünce tarihi, sosyal teori, medeniyet araştırmaları, hadis.

Kitapları: *İslâm Dünyasında Modernleşme ve Toplumbilim* (1996), *Yeni Din Sosyolojileri* (2004), *Toplumsal Hafıza: Hadis Rivayet Ağları 610-1505* (2004) (İngilizce çeviri 2005, İspanyolca çeviri 2008), *Malcolm X* (2006) (Arapça çeviri 2008), *İnsan Hakları ve İslâm: Sosyolojik ve Fıkhi Yaklaşımlar* (2007), *Türk Düşüncesinin Sosyolojisi: Fıkıh'tan Sosyal Bilimlere* (2008), *Açık Medeniyet* (2010), *İsmet Ademiyettedir: Haklarımız Varoluşumuzdandır* (2019), *Human Rights in the Ottoman Reform: Foundations, Motivations and Formations* (Muhammed Said Bilal ile birlikte) (2020), *Comparative Theories And Methods-Between Uniplexity and Multiplexity* (Alparslan Açıkgenç, Önder Küçükural, Qayyim Naoki Yamamoto, Nursem Keskin Aksay, Seda Özalkan, Ayaz Asadov, Danish Naeem, Evren Belkız, Léonard Faytre, Maria Taiai, Metin Noorata ve Osman Kırkarlar ile birlikte) (2020). Editörlükler: *Ekonomik Kalkınma ve Değerler* (2009), *İbn Haldun: Güncel Okumalar* (2009), *Tüketim ve Değerler* (2010), *Civilization and Values* (2013), *Medeniyet ve Değerler* (2013), *Mehmet Akif Kur'an Meali* (Âsım Cüneyd Köksal ile birlikte) (2012).⁶⁰

60 Özgeçmiş, akademisyenin talebi doğrultusunda sınırlandırılmıştır (Editörün notu).

Erkan Çav: Hoş geldiniz Recep Hocam.

Recep Şentürk: Teşekkür ederim Erkan Bey, hoş bulduk.

Erkan Çav: 2015 yılında yaptığımız “Sosyolojinin 100 Yıllık Birikimi” Sempozyumunun kitap çalışması sürecinde bir “Sosyoloji Soruşturması” yapmak fikri ortaya çıktı. Soruşturmamız bu kapsamda kitapta yer alacaktır. Hemen ilk sorumuzla başlamak istiyorum: Türkiye’de Sosyolojinin akademik seviyede yer bulmasının üzerinden yüz yıl gibi uzun bir zaman geçti. Yüz yılı aşan Kurumsal Sosyoloji geleneğini ana konuları, içerikleri, gelenekleri, etkileşimleri ve yönelimleri bağlamında nasıl değerlendirirsiniz?

Recep Şentürk: Öncelikle, ben sosyolojinin 100 yıl önce kurumsal anlamda başladığını kabul etmiyorum. Yüz yıl önce Batı sosyolojisi Türkiye’ye gelmiştir. Dolayısıyla, bunu bu şekilde tashih etmek gerekir. Şu anda Batı sosyolojisinin Türkiye’ye gelişinin yüzüncü yılıdır diyebilirsiniz, ama sosyolojinin 100. yılıdır demek; 15 asırlık İslâm kültürüne, 2-3 bin yıllık Türk tarihi ve kültürüne sahibiz; bu kültür ve medeniyet mirasımızı yok saymak anlamına gelir. Bu açıdan baktığımızda bizler, hem Türkler hem Müslümanlar olarak 15 asrı aşan bir sosyoloji geleneğine sahibiz. Bizim bu 1000 yıldan fazladır var olan sosyoloji geleneğimizi yok sayıp sadece Batı sosyolojisinin, Durkheim (1857-1917) sosyolojisinin Türkiye’ye girişini, sanki Türkiye’de ilk defa sosyal düşünmenin, sosyolojinin başlangıcıymış gibi saymamız büyük bir hata olur. Bizim tarihimizde toplumla ilgili konuları ele alan çok büyük âlimlerimiz var. Mesela İbn Haldun en önemlilerinden bir tanesidir ki bugün Batı dünyasında da, Doğu dünyasında da sosyolojinin, sosyal bilimlerin kurucusu kabul edilmektedir. Osmanlılar, İbn Haldun’u zaten biliyorlardı. Osmanlı tarihçileri, devlet adamları İbn Haldun’u hem tarih yazımında, hem siyasi analizlerinde, hem de devlete politika oluşturmada kullanmışlardır. Nitekim “Osmanlı İbn Haldunculuğu” vardır, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu’nun da bir makalesinde belirttiği gibi.

Bizim tarihimizde insanın, toplumun, insan davranışının, sosyal kurumların incelenmesi birçok gelenek tarafından, birçok akademik ve entelektüel gelenek tarafından yürütülmüştür. Bunların en başında “Fıkıh Geleneği” gelmektedir. Çünkü

fıkıh ilminin konusu insan amelidir. Amel, insan davranışı, aksiyon anlamına gelmektedir ve fıkıh âlimleri, fıkıh ilmi kuruluşunda itibaren, 15 asırdan bu yana insan amelini hem objektif olarak hem normatif olarak incelemişlerdir. Bir taraftan bu insan davranışı neden ortaya çıkıyor diye onun sebeplerini incelerken, diğer taraftan da ahlâka ve dine uygun bir insan davranışı nasıl olmalıdır, bunun açıklamalarını ortaya koymuşlardır. Zaten bu normatif ve objektif analiz birbirinden ayrılmaz: Nedir sorusu ile ne olmalıdır sorusu birbirini tamamlayan iki sorudur ve fıkıh ilmi bunun üzerinde durmuştur. Dolayısıyla bizim böyle farklı geleneklerimiz var. Örneğin ilk önce “Amelî” olarak isimlendirdiğimiz, “Pratik Felsefe” olarak da isimlendirilen bir başka düşünce ve ilim geleneğimiz var. Orada ferdin hayatı, aile, ekonomi, devlet vb. ele alınmıştır. Mesela Türkçede bunun en güzel örneği *Ahlâk-ı Alâî*’dir. Kınalızade’nin (ö. 1565) bu eserinde “tedbîrû’l-nefs” yani kişinin kendini yönetmesi, “tedbîrû’l-men zil” yani aile yönetimi ya da ekonomi, “tedbîrû’l-medine” yani siyaset devlet yönetimi konuları ele alınmaktadır. Kınalızade, kendinden önceki kadim geleneğin devamcısıdır.

Dolayısıyla bizim medeniyetimizde Durkheim sosyolojisi veya Batı sosyolojisi Türkiye’ye gelmeden önce insan davranışını, toplumu, ekonomiyi, devleti ele alan bir düşünce geleneğimiz vardı. Ama bu Batılılaşma sürecinde Batı sosyal bilimlerini aldık. Çok yanlış bir yaklaşımla Batı sosyal bilimlerini yegâne, yani tek bilim olarak gördük. Hem İslâm medeniyetine ait, hem de diğer medeniyetlere ait toplum konularını ele alan ilimleri, disiplinleri hurafe, teoloji, uydurma şeyler olarak değerlendirmeye, onları yok saymaya başladık. Bu da tabi son derece yanlış bir yaklaşımdı. Dolayısıyla biz Batı sosyolojisini bizde sosyolojinin başlangıcı olarak görürsek kendi kendimizi inkâr etmiş, kendi kendimizle çelişkiye düşmüş oluruz.

Ben *İslâm Dünyasında Modernleşme ve Toplumbilim* (1996) isimli kitabımda fıkıh ve sosyal bilimler mukayesesini ele aldım. Bu iki disiplin insan davranışını nasıl inceliyorlar, aralarındaki benzerlikler ve farklılıklar nelerdir, bu konuyu mukayeseli bir şekilde tartıştım. Orada ortaya çıkan şey, fıkıh ile Batı sosyal bilimlerinin işlevsel olarak birbirine tekabül ettiğiidir: Nedir o işlev? İnsan davranışının açıklanması ve düzenlenmesi. Dolayısıyla hem fıkıh hem de sosyal bilimler insan davranışını açıklamaya, düzenlemeye çalışıyor. Dolayısıyla işlevsel olarak aralarında bir benzerlik var. Ancak bunların varlık anlayışları, bilgi anlayışları ve kullandıkları metodlar, bir de değer anlayışları farklı. Fıkıhın varlık anlayışı, çok katmanlı varlık anlayışına dayalıdır. Allah’ı kabul eder, gayb âlemini kabul eder, bir de gözlemlenebilen fizik dünyayı kabul eder. İnsan davranışının bir zahiri bir batını olduğunu kabul eder. Dolayısıyla bu önemli bir ontolojik farklılıktır. Bir taraftan fıkıh, hem gözlemi hem deneyi hem rasyonel düşüncüyü hem de vahyi bilgi kaynağı olarak kabul eder. Ancak sosyal bilimlere baktığımızda; idealist olanlar rasyonel bir yaklaşımla yorumsamayı, pozitivist olanlar gözlemi bilimin kaynağı olarak kabul ederler. Birisi “pozitivist epistemoloji”, diğeri “idealist epistemoloji” üzerine kuruludur. Bu, metodlara da yansır. Dolayısıyla fıkıh ile sosyal bilimler,

aynı konuyu, yani insan davranışını incelemektedirler, ama varlık anlayışları, bilgi anlayışları ve metod anlayışları birbirinden farklıdır.

Bu mukayeseyi yaptıktan sonra, “Bizim tarihimizde fıkıhtan sosyal bilimlere nasıl geçildi” meselesi üzerinde bir başka çalışma yaptım. Bu çalışma da *İslâm Dînyasında Modernleşme ve Toplumbilim* (1996) kitabımda yayınlandı. Daha sonra da *Türk Düşüncesinin Sosyolojisi: Fıkıhtan Sosyal Bilimlere* (2008) kitabımda bu konuyu ele aldım. Fıkıhtan sosyal bilimlere nasıl geçildi? Bu, Thomas Khun’un (1922-1996) isimlendirdiği şekliyle bir “bilimsel devrim” olarak isimlendirilebilir mi? Yaptığım analizler neticesinde vardığım sonuç şu oldu: Bu geçiş, Thomas Khun’un anladığı mânâda bir bilimsel devrim değildir. Çünkü akademik camiada, entelektüel camiada yapılan tartışmalar neticesinde, yani “Fıkıh artık bizim sorularımızı cevaplayamıyor, biz onun yerine yeni bir paradigmayı kabul edelim” şeklinde entelektüel ve akademik camianın verdiği bir karar neticesinde böyle bir bilimsel dönüşüm yaşanmamıştır. Tam tersine bu bir siyaset olarak benimsenmiştir. Yukarıdan aşağı uygulanan bir siyaset olarak benimsenip Batılılaşma politikasının bir parçası olarak, Batı sosyal bilimlerinin resmen benimsenmesi ve İslâm ilimlerinin de -fıkıh, hadis, kelam ne varsa, hepsinin de- terk edilmesi, devre dışı bırakılması gerçekleşmiştir. İlmi bir karar olarak, entelektüel camianın, akademik camianın verdiği bir karar olarak değil, siyasi olarak yukarıdan aşağıya uygulanan bir karardır. Dolayısıyla “Bu süreç Thomas Khun’un anladığı manada normal ve doğal bir bilimsel devrim değildir” şeklinde bir sonuca varmıştım.

Yine aynı şekilde, bu sürecin bizi “Batı’ya fikren bağımlı kılma” süreci olduğunu ele aldığım başka bir yazım var: “Intellectual Dependency: Late Ottoman Intellectuals Between Fiqh And Social Science.” Yani, “Fikri Bağımlılık: Fıkıh ve Sosyal Bilimler Arasında Son Dönem Osmanlı Aydınları” başlıklı bir çalışma. Ben, Batı sosyal bilimlerinin alınmasını “Bizi Batı’ya fikren bağımlı kılma projesi” olarak görüyorum. Yani bunun “Kendi ilimlerinize düşünmeyin, kendi metodlarınızı kullanmayın, Batı’dan ithal ettiğiniz ilimlerle düşünün, Batı’dan aldığınız metodlarla düşünün. Her şeyi Batı’dan ithal ediyorsunuz; ilimleri de, fikirleri de, teorileri de, metodları da, sosyolojiyi de Batı’dan ithal edin” şeklinde bir yaklaşım olduğunu düşünüyorum. Bunun sağlıklı bir gelişme olduğunu düşünmüyorum. Şahsen, Batı sosyolojisinin Türkiye’ye veya Batı dışındaki herhangi bir topluma uygun olabileceğini düşünmüyorum. Zaten sosyoloji Batı’da da bir işe yaramamıştır. Orada da toplumun sorunlarına ciddi çözümler önermemiştir. Batı’da böyle çok büyük, Batı toplumunun sorunlarını böyle çok başarılı şekilde çözecek bir takım çözümler önerdiğini göremiyoruz. Batı’da da bu kadar işlevsiz olan bir bilimin, Batı’dışı toplumlarda çok büyük bir işlev yerine getirmesi zaten beklenemez. Nitekim Yüksek Lisans tezimde Mısır’daki sosyoloji çalışmalarını incelemiştim. Türkiye’ye sosyoloji transplantasyonu yapılıyor, yani organ nakli gibi bilim nakli yapılıyor. Mısır’da da ilk başta sosyolojiden çok büyük beklentiler var. İşte “Hazır sosyoloji gelecek, bizim sorunlarımızı çözecek. Fakirlik, cehalet, eşitsizlikler, haksızlıklar,

bunların hepsi ortadan kalkacak” gibi hayali bir beklenti var. Ama aradan 30-40 sene geçince bir uyanma veya illüzyondan kurtulma geliyor. Batı sosyolojisinin işe yaramayacağını anlayan oradaki sosyologlar tarafından alternatif arayışlara giriliyor. Bunları tabi ben isimleriyle birlikte yüksek lisans tezimde yazdım, sonra bu tezim *İslâm Dünyasında Modernleşme ve Toplumbilim* (1996) kitabımın içinde bir bölüm olarak yayınlandı. Konuyu merak edenler oradaki değerlendirmelere bakabilirler. Tabi, Mısır’da İslâm sosyolojisi, Arap sosyolojisi, Mısır sosyolojisi gibi alternatif arayışlar ortaya çıkıyor. Türkiye’de de Türk sosyolojisi, İslâm sosyolojisi gibi arayışlar ortaya çıkıyor. Ama maalesef bu arayışlar başarısız oluyor. Yeni bir alternatif üretemiyorlar.

Yeni bir alternatif üretememelerinin sebebi de kendi düşünce geleneğimiz üzerine inşa edilmemiş olmaları. Çünkü bizim medeniyet mirasımız, düşünce geleneğimiz içerisinde insan davranışını inceleyen, bahsettiğim âlimler var, ilimler var, bunlardan habersiz olarak bunların üzerine inşa edilmeden sosyal bilimlere, sosyolojiye bir alternatif üretilemez. Çünkü biz hiçbir medeniyet birikimi olmayan, entelektüel tarihi olmayan, kültürsüz, böyle sıfırdan bir şeyler inşa etmeye çalışan bir topluluk değiliz. Bizim bir medeniyetimiz var, kültürümüz var, ilimlerimiz var, âlimlerimiz var; dolayısıyla yapacağımız şey bunların üzerine arayışlarımızı inşa etmek olacaktır. Ancak o zaman, Batı sosyolojisine ve sosyal bilimlerine karşı sağlıklı, güvenilir ve daha sofistike bir alternatif üretme imkanımız olabilir, diye düşünüyorum. Bizim sosyal bilimlerimizin, sosyal düşüncemizin, en az 1500 yıllık bir tarihi olduğunu ifade ediyorum. İstanbul Üniversitesi, Fatih Sultan Mehmet tarafından kurulan Sahn-ı Seman üzerine, onun mirası üzerine kurulmuştur. Osmanlı Devleti bu toplumsal konularda hiç mi bir şey düşünmüyordu, ekonomiyi nasıl idare ediyorlardı, siyaseti nasıl idare ediyorlardı, üç kıtayı nasıl idare ediyorlardı, oradaki ekonomiyi, siyaseti, hukuku vs. nasıl idare ediyorlardı? Bu adamların sosyolojisi yok muydu, siyaset bilimi yok muydu, ekonomisi yok muydu? Yani böyle bir varsayım da son derece yanlış olur. Tabi onların kendilerine göre bir ekonomileri, sosyolojileri, siyaset bilimleri vardı, ama bizim Batı’dan ithal ettiğimiz pozitivist, materyalist, ateist sosyal bilimlerden daha farklıydı. Dolayısıyla eğer biz tarihimizi yok saymadan, daha objektif, daha tarafsız, önyargısız bir değerlendirme yaparsak bizim için daha sağlıklı olur kanaatindeyim.

Erkan Çav: Birinci sorumuzun ontolojik olarak köküne kibrit suyu döktünüz. Soru, kendiliğinden berhava oldu, kendi medeniyetimiz açısından.

Recep Şentürk: Ümit Hocamızın bunları söylemiş olması lazım. Ümit Hoca, *Sosyolojik Düşünce Atlası’nı* yapıyor malumunuz.⁶¹ Çin’de, Hind’de, İslâm’da, eski

61 Recep Şentürk, Üniversite’de görev yaptığı 1969-1999 yılları arasındaki araştırma, ders notları ve çevirilerinden oluşan, dünya sosyal düşünce tarihinin bir kesitini verdikten sonra bunu sosyolojinin doğuşu ve Osmanlı-Türkiye bağlamındaki gelişimi ile karşılaştırmalı olarak ele aldığı, dijital

medeniyetlerde nasıl bir sosyal düşünce var, sosyoloji var, bunları ortaya çıkarmış oluyor. Biz bunları Ümit Hanım'dan öğrendik, Baykan Bey'den öğrendik, tabi daha başka kişilerden de aynı konuları öğrendik. Dolayısıyla Batı sosyal bilim geleneği, dünyadaki birçok sosyal bilim geleneğinden bir tanesidir. Sadece o değildir, ayrıca şunu da paylaşayım sizinle: Batı içerisinde de birçok sosyal bilim gelenekleri vardır, tek bir gelenek yoktur. Biz maalesef gidip Durkheim ve Fransız sosyolojisini almışız. Bence en büyük yanlış orada yapmışız. En katı din düşmanı olan, çatışmacı, en laik, Fransız kültürünü Türkiye'ye getirmeye, uygulamaya ve onun toplum-devlet anlayışını almaya çalışmışız. Bunun hâlâ sorunlarını yaşıyoruz. Bugün birçok ülke siyaseten olmasa da kültürel olarak yani gönüllü olarak Fransız kolonisi olmanın getirdiği sorunları yaşıyor. Aşırı laiklik uygulamalarından dolayı Fransız kültürünü benimseyen tüm toplumlarda din ve devlet çatışması vardır. Cezayir'e bakın, Tunus'a bakın. Fransa'nın etkilediği bütün o yerlerde bu çatışma vardır. Halbuki din-devlet, din-toplum çatışması Almanya'da, İngiltere'de daha yumuşak bir şekilde olmuştur. Dolayısıyla -Batı'dan alınmasına toptan karşı olduğumu tekraren ifade etmekle birlikte-, İngiltere, Almanya, İtalya, İspanya vs. gibi çok daha farklı modeller varken Fransız modelinin alınmış olmasından dolayı da doğru bir tercih yapılmadığı kanaatindeyim. Belki, daha bizim toplumsal yapımıza uygun, katı laik olmayan, din-devlet çatışmasını daha yumuşak bir şekilde götürebilecek olan, laikliği din hürriyeti olarak yorumlayan bir sosyoloji modeli ve toplum anlayışını Batı'dan ithal etmiş olsaydık, bize daha uygun, bize daha az zararlı olabilirdi, kanaatindeyim.

Erkan Çav: Konuya bu açıdan bakarsak, ben kendi Kemalizm⁶² makalemde de incelediğim üzere, bunun aslında kısmen Tanzimat'a ve Meşrutiyet'e bağlanan bir ideolojik doktrinin sonucu olarak karşımıza geldiğini...

Recep Şentürk: Ben buna tamamen karşıyım. Bu yanlış bir tahlildir. Cumhuriyet dönemi Osmanlı'nın devamı değildir. Bir kırılma söz konusudur. Osmanlı'da, Tanzimat'ta, Osmanlı yıkılıncaya kadar sentezleme, yani Batı ve İslâm telifi söz konusudur. Hem İslâmlaşmak hem muasırlaşmak, bunun beraber gitmesi şeklinde bir yaklaşım söz konusudur. Cumhuriyet'te ise tamamen Batılılaşma, İslâm medeniyetini toptan terk etme söz konusudur. Mesela Osmanlı'da Ziya Gökalp *İslâmlaşmak, Muasırlaşmak, Türkleşmek* [*Türk Yurdu* dergisindeki 1913-1914 yıllarına ait makalelerin üst-başlığı ve sonra kitabının ismi] diyor, onun önerdiği çözüm bu. En Batıcımız böyle. Ama Cumhuriyet dönemine geçtiğimizde *Türkçülüğün Esaslarını* [1923] yazıyor. Orada İslâm vs. tamamen devre dışı kalıyor.

bibliyografyası ile birlikte birkaç cilt olarak tasarlanan çalışmasının hazırlanması sürecinde Ümit Meriç'e yaptığım asistanlığı ima ediyor.

62 Çav, E. (2019). Kemalizm: Cahit Tanyol ile Şerif Mardin'in Yaklaşımlarının Karşılaştırmalı İncelemesi. *Turkish Studies – Social Sciences*, Volume 14/3, p. 365-408, DOI: 10.29228/TurkishStudies.22565.

Tabi Cumhuriyet döneminde yapılan bütün işlere bir tarih üretilmek isteniyor, bir tarih inşa edilmesi ihtiyacı var. Onun için bunu Tanzimat'a kadar götürmeye çalışıyorlar. Halbuki ne Tanzimat'ın ne Meşrutiyet'in Cumhuriyet döneminde yapılanlarla bir alakası yoktur. Orada bir kırılma söz konusudur. Tanzimat, Meşrutiyet, Batı ve İslâm sentezi üzerine inşa edilmiş politiklardır. Cumhuriyet dönemi ise tamamen Batılılaşma ve İslâmî olan, hatta Türk olan şeyleri devre dışı bırakma, terk etme yaklaşımı üzerine kurulmuştur. Böyle bir şey, bir tarihi derinlik üretilmeye çalışılıyor; "Tanzimat'tan başlamıştır", "Fatih Sultan Mehmet'ten başlamıştır", "Kanuni'den başlamıştır" gibi, ya da "Örfi hukuk vardı, örfi hukuk da laikti" falan gibi temelsiz bir takım iddialar ortaya atılıyor. Benim kanaatim Cumhuriyet dönemi bir kırılmadır, bir süreklilik değildir.

Erkan Çav: Süreklilik ve kırılma olgusuna bir açıklık getirmek istiyorum. Dönüşümün gerçekleşmesi bağlamında bir süreklilik, ancak bu dönüşümün içeriği, yaklaşımı ve yöntemi bağlamında bir kırılmadır. Bu konuda sizinle aynı fikirdeyim. Cumhuriyet'teki süreç dönüşümün olumsuz tarafını devam ettirmektedir. Örneğin Fransız sosyolojisinde din ve laiklik ilişkisinde dinin tamamen yok edilmesi gibi. Biz bunu aldığımız gibi, Cumhuriyet'te de tüm Tanzimat'ın ve Meşrutiyet'in en radikal yönlerini alarak bir kırılma yapıyoruz. Buna ontolojik ve epistemolojik bir kırılma da diyebiliriz. Bu kırılma, yaşayan bütün medeniyet ve kültür birikimini yok ediyor. Burada sizinle hemfikirim. Burada vurgulamak istediğim husus, aynı kadroların bu sefer farklı bir ideolojik doktrinle, 3 Mart 1924'te Hilafet'in kaldırılması, 1928'de Anayasa'dan "Devletin dini, din-i İslâm'dır" ibaresi çıkarılması ve TBMM'nin yetkilerini belirten 26. Maddedeki "Ahkam-ı Şer'îye'nin tenfizi" (Şeriat hükümlerinin yürürlüğe konması) görevinin kaldırılması ve nihayet 1937'de Laiklik ilkesinin Anayasa'ya koyulması ile oluşturulan bir din-dışı devlet paradigmasına işaret etmektir. Bunun getirdiği kırılma. Sosyolojimizin bununla birlikte adaptasyonunu düşünen bir süreç. Tam bu noktada, verdiğiniz cevabı tamamlayacak, benim de çalışmamda alıntıladığım, sizin Yüksek Lisans çalışmanızda Mısır ve Türkiye'deki sosyolojiler hakkındaki değerlendirmenizi dile getirmek istiyorum: "Her iki ülkede de [Türkiye ve Mısır'da] sosyologlar yaklaşık bir asırdan bu yana faal bir şekilde Batılı sosyoloji teorilerini ülkelerinin dillerine tercüme etmişlerdir. Bu arada araştırma enstitüleri kurulmuş, sayısız sosyoloji bölümü açılmış, daha doğrusu sosyoloji diplomasını almış insanların sayısı yüzleri hatta binleri aşmıştır. Bütün bu gelişmelerden sonra sosyolojinin krize girdiği ve kendini sorgulamaya açtığı ve neticede aydınların akademik ve entelektüel birçok beklenti içinde oldukları, Batı kaynaklı sosyoloji teorilerinin artık İslâm toplumlarının sorunlarını açıklama konusunda yetersiz kaldığı görüşünde neredeyse birleştikleri gözlemlenmektedir. Bu buhranı aşmak için ortaya birtakım çözümler atılmaya başlanmıştır: İslâm sosyolojisi, Türk sosyolojisi/ Arap sosyolojisi, Yeni sosyoloji. İki İslâm ülkesinde yapılan gözlemler de gös-

teriyor ki, Batı kaynaklı sosyolojinin İslâm dünyasında uygulanışı karşısında duyulan şüpheler giderek ‘bilimsel bir kesinlik’ kazanmaya başlamıştır” (Şentürk, *İslâm Dünyasında Modernleşme ve Toplumbilim*: 14). Ben bu tespitlerini-zi şöyle değerlendirmiştim: “Batı-dışı toplumlar; Batı’nın kendilerine yönelik Batı-merkezli, oryantalist, sömürgeci ve emperyalist yaklaşımlarını, politikalarını ve uygulamalarını projelendiren Batı kaynaklı sosyolojinin artık bir çözüm olmadığını ve bu sosyoloji anlayışının toplumlarını öz-değerlerinden, kendi kimlik, kültür ve medeniyet birikimlerinden uzaklaştırmayı hedeflediğini fark etmişlerdir.”⁶³ Sizin yukarıdaki tespitlerinizi ise “İslâm’ın din olarak egemen olduğu toplumlar ve devletlerde Batı-merkezli sosyolojinin İslâm’ın varlığını ve etkinliğini önlemeye yönelik belirlenimler içerdiğine dair görüşler bu kapsamdadır” atfını yapmıştım. Burada konuyu birkaç cümleyle daha tamamlayıp size vereceğim. Az önce bahsettiğimiz Cumhuriyet’in “bir süreklilik mi kırılma mı, devamlılık mı” yoksa “kültür ve medeniyet kaybı mı” olduğu bağlamında bir olguya daha dikkati çeken düşüncemi paylaşmak istiyorum. Osmanlı modernleşmesine eleştirel bir yaklaşım geliştiriyorum ve “Tanzimat ve Meşrutiyet döneminde, yapılan bütün modernleşme hareketlerine ve faaliyetlerine rağmen Osmanlı neden çöktü?”⁶⁴ şeklinde bir sorgulamayla bakıyorum. Neden hiçbir modernleşme adımı Osmanlı’nın çöküşüne engel olmadı, olamadı? Buradan, Cahit Tanyol ve Şerif Mardin ile diğer konu üzerine yazarların eserlerinden yukarıda okuduğum şu sonuca varmıştım: Oryantalist, sömürgeci ve emperyalist Batı’nın politikalarının ve uygulamalarının amacı herhangi bir Batı-dışı toplumun gelişmesini sağlamak değildir.

Recep Şentürk: Evet.

Erkan Çav: Batı için öncelikli amaç sömürgeleştirme, kolonizeleştirme ve onları yönetme. Çok önemli bir meseleye daha vurgu yaptınız; gönüllü bir kolonizasyon. Ben bunu, çok az akademik çalışmada gördüğüm bir kavramla ifade ediyorum: “Self-colonization.” Yani “kendi kendini kolonileştirme.”

Recep Şentürk: Doğru.

Erkan Çav: Bunun üzerinde çalışmamız gerektiğini düşünüyorum. Çünkü Türkiye gerçekten bir “kendi kendini kolonileştirme” örneği olarak duruyor. Değerlendirmenizle böyle bir yaklaşımı tekrar gündeme getirdiğinizi düşünüyorum. Cümlemi, soruşturmamızdaki ikinci soruyla bağlamak istiyorum. İkinci sorunun

63 Çav, E. (2019). Türkiye’de “Yerli Sosyoloji” İmkânı: Cahit Tanyol ile Şerif Mardin’in Yaklaşımlarının Karşılaştırmalı İncelemesi. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Issue 43, p. 78-120, DOI Number: 10.17.498/kdeniz.556634.

64 Çav, E. (2019). Osmanlı Devleti’nin Çözülmesi, Tanzimat ve Çöküş Dönemleri: Cahit Tanyol İle Şerif Mardin’in Yaklaşımlarının Karşılaştırmalı İncelemesi. *Turkish Studies – Historical Analysis*, Volume 14/1, p. 53-84, DOI: 10.7827/TurkishStudies.14367.

da sizin 1500 yıllık perspektiften eleştirdiğiniz şekilde bir temeli olmakla ve/veya olmamakla birlikte, soruyu değerlendirmeniz için okumak istiyorum: Yerli bir sosyoloji geleneğinin oluşturulabildiğini düşünüyor musunuz? Cevabınıza bağlı olarak açıkladığınız düşüncenizi ilgili çalışmalar ve kişiler bağlamında ortaya koyabilir misiniz?

Recep Şentürk: Şimdi, Türkiye’de bu Batılılaşma çabaları, biraz önce de söylediğim gibi bizi fıkren, akademik olarak, düşünce olarak Batı’ya bağımlı kılma çabalarıdır. Dolayısıyla eskiyi yok etmeyi, onu küçük ve hakir görmeyi gerektirir. Eskiye yok edeceksiniz ki insanlar da “Bak elimizde bir şey yok, biz bunları Batı’dan alalım” diyecekler. Yoksa insanlar, ellerinde bir takım bilimlere, metodlara sahip olduklarını ve bu metodların işlevsel olduklarını düşünürlerse başka bir medeniyetten bilim almazlar, başka medeniyetten metod, teori almazlar, kendi bilimlerini, metodlarını kullanırlar. Bu maksatla Osmanlı medeniyetine, İslâm medeniyetine karşı bir karalama, bir aşağılama, bir propaganda faaliyeti başlatılmıştır. İslâm medeniyetinin, Osmanlı medeniyetinin geri kaldığı, eskiden belki çok parlak bir şeyler yapmış olsa bile sonra geri kaldığı, donduğu, çöktüğü gibi söylemler üretilmiştir. “Osmanlı ileri olsaydı, güçlü olsaydı zaten yıkılmazdı” gibi söylemler, iddialar ortaya atılmıştır. Şu anda tüm dünyada İslâm tarihçileri ve Osmanlı tarihçileri bu “Geri Kalmışlık Paradigması”nı reddediyorlar. Ama maalesef henüz bu Türkiye’de pek fazla duyulmadı. Ben inşallah bunu Türkiye’de gündeme getireceğim. Şu anda bu “Geri Kalmışlık Paradigması”nın çöküşü üzerine uluslararası bir sempozyum planlıyorum ve bu konuda bir makale yazdım. “Geri Kalmışlık Paradigmasının Çöküşü: İslâm Tarihinin Yeniden Dönemlere Ayrılması”⁶⁵ hakkında bir makale inşallah Almanya’da bir kitapta bölüm olarak yayınlanacak. Şu anda tarihçiler, İslâm medeniyetinin ve Osmanlı’nın geri kaldığını reddediyorlar. Çünkü daha önceden, tamamen ideolojik bir yaklaşımla İslâm medeniyetini, Osmanlı medeniyet birikimini yok göstermek, küçük göstermek ve hakir göstermek için yapılan propaganda; yeni çalışmalarla, verilere, arşivlere, kitaplara, birincil kaynaklara dayalı çalışmalar yapıldığında artık çok temelsiz ve boş görünmeye başladı. Bu terkediliyor. Bu geri kalmışlık paradigmasını ilk eleştiren Marshall Hodgson (1922-1968). Kitabı Türkçeye *İslâm’ın Serüveni* (*Venture of Islam*, 1977) diye tercüme edildi. Marshall Hodgson kitabında İslâm medeniyetinin XVI-XVII. yüzyılda zirvede olduğunu; Hindistan’da bir imparatorluk var, İran’da bir imparatorluk var, Osmanlı’da bir imparatorluk var, sanat var, felsefe var, müzik var, mimari var; bunların zirvede olduğunu söyleyerek, en az XVI.-XVII. yüzyıla kadar İslâm medeniyetinin geri kalmadığını, ilk defa bu

65 Bkz. Şentürk, Ş. (2020, basılıyor). The Decline of the Decline Paradigm: Revisiting the Periodisation of Islamic History” içinde “Narratives of Decline on Islamic Civilizations/Narrativen des Niedergangs islamischer Zivilisationen. Herausgeber: Merdan Günes & Bacem Dziri, Sammelband zur Ringvorlesung zum Thema, “Niedergangsthesen auf dem Prüfstand” (beim Peter Lang Verlag im Druck).

“geri kalmışlık paradigması” iddiasına karşı bir eleştirel söylem olarak ortaya attı. Tabi onu diğer tarihçiler takip etti. Khalid Rueyhib XVII. yüzyılda mukayeseli bir şekilde Osmanlı ve Fas’ı inceleyerek, XVII. yüzyılda İslâm düşüncesinin zirvede olduğunu ve asla geri kalmadığını ortaya koydu. Bir diğer tarihçi Ahmad Dallal (d.1957). Ahmad Dallal, *Islam without Europe: Traditions of Reform in Eighteenth-Century Islamic Thought (Islamic Civilization and Muslim Networks)* (2018) kitabında, XVIII. yüzyılda İslâm düşüncesinin zirvede olduğunu, Hindistan’dan Kuzey Afrika’ya kadar, Osmanlı’ya kadar bütün bu coğrafyayı inceleyerek ortaya koydu. Gerçekten XVIII. yüzyılda çok dinamik bir düşünce hayatı var ve XVIII. yüzyıla asla “İslâm medeniyetinin geri kalmış çağı” denilemeyeceğini Dallal gayet güzel bir şekilde ortaya koymuş oldu. Bunlar çoğaltılabilir. XIX. yüzyılda mesela Londra’da King’s College’da hoca olan Peter Adamson isimli bir filozof ve felsefe tarihçisi İngiltere’de XIX. yüzyılda Tanzimat, Meşrutiyet dönemlerinde Müslüman düşünürlerin çok aktif olduğunu, İslâm düşüncesinin asla geri kalmış, donmuş, ölmüş olarak tanımlanamayacağını ifade etti. Başka örnekler de verilebilir. Bu tarihçiler, İslâm medeniyetinin geri kaldığını reddeden İslâm tarihçileri. Diğer taraftan Osmanlı tarihçileri, Cemal Kafadar (d.1954) hocamız olsun, Halil İnalcık (1916-2016) ve Mehmet Genç (d.1934) gibi diğer hocalarımız olsun, İslâm tarihi konusundaki hocalarımız olsun, bunlar da Osmanlı’nın geri kaldığına dair iddiaları reddettiler.

Artık şu anda Osmanlı’nın geri kalmadığı müsellem, yani herkes tarafından kabul edilen bir hakikat tüm dünyada. Ama maalesef Türkiye’ye bu henüz gelmedi. Bu gerçek, ders kitaplarımıza, müfredatımıza henüz yansımada. İnşallah bunu bir şekilde yansıtacağız. Bu çalışmaları Türkiye’ye dağıtacağız ve bunların müfredatımıza yansımada çalışacağız. Biliyorsunuz, şu anda Avrupa’da, Amerika’da “decolonization of curriculum”, müfredatı de-kolonize etme, yani ders müfredatını kolonizasyonun tesirinden kurtarma çabaları var. Özellikle tarih yeniden yazılıyor. İşte kolonyalistler, sömürgeciler, köle tüccarları kahramanlar gibi gösterilmiyor. Mesela Amerika’da Columbus şehrinde, bu Amerika kıtasını keşfettiği söylenen Christopher Columbus’un (1451-1506) heykeli yıkıldı. Niye? Çünkü bu adam kahraman değil. Bu adam sömürgeci. Amerika’ya gelmiş, bir sürü haksızlık, adaletsizlikler yapmış. Kızılderililere yaptığı muamelenin hiçbir ahlâkî ve hukukî tarafı yok. Dolayısıyla “Bu adam heykeli dikilecek bir adam değil” diyerek, halkın da isyanıyla bu heykel yıkıldı. Buna benzer şekilde İngiltere’de de böyle sömürgecilerin heykelleri yıkılıyor. Çünkü bunların yaptıklarının ahlâkî ve insanî hiçbir tarafının olmadığı ortaya çıkıyor. Bunların birer kahraman değil, birer hırsız, katil, ırkçı, ayrımcı oldukları konusunda bir bilinç ortaya çıkıyor. Ama maalesef bu henüz, bizim müfredatımıza, ders kitaplarımıza yansımada. Ama eninde sonunda bizim ders kitaplarımıza da inşallah yansımaktır. Çünkü bunu yok sayamayız. Kendi ülkesinde kahraman olarak görülmeyen; hırsız, katil, ırkçı olarak görülen bir adamı, bir başka ülkede, yani bizim ülkemizde kahraman

gibi gösterirsek çok tuhaf bir şey olur. Dolayısıyla bizim bu tarih anlayışımızı yeniden gözden geçirmemiz, güncellememiz gerekiyor. Özellikle “İnkılap Tarihi” dersi bünyesinde basmakalıp, verilere dayanmayan bir tarih anlayışımız var. Bunların, tarih alanındaki son dönemde ortaya çıkan güncel gelişmelerle, de-kolonize edilerek yeniden güncellenmesi gerekmektedir.

Sizin sorunuza, “Yerli bir sosyoloji olmuş mudur, kurulmuş mudur, böyle bir şey var mıdır” sorusuna vereceğim cevap şudur: Ben böyle bir toplumsal bilim olarak zaten 15 asırdır devam eden geleneklerimiz olduğuna inanıyorum. Tarih geleneğimizin, fıkıh geleneğimizin, hikmet-i ameliye geleneğimizin var olduğuna ve bunların devam ettiğine inanıyorum. Ama bunlar şu anda “subaltern”, yani böyle toprak altına itilmiş, akademi dışına itilmiş, teoloji olarak görülmeye başlanmış, hurafe gibi, bilimsel olmayan şeyler gibi görülmeye başlanmış. Ama eninde sonunda bir şey olacak, yeniden bir senteze gireceğiz, bu ilimler bir şekilde yeniden su yüzüne çıkacak, yeniden ifadelerini bulacak. Batı biliminden de yine istifade edeceğiz. Tanzimat’tan Cumhuriyet’e kadar, o arada benimsediğimiz sentez politikasına bir şekilde tekrar döneceğiz. Çünkü kendi medeniyetini toptan reddetmenin başarılı olmadığı görüldü, zaten doğru bir yaklaşım da değildir. Batı’nın ürettiklerini toptan almanın da doğru bir yaklaşım olmadığını gördük. Batı’yı toptan reddetmek de doğru bir anlayış, yaklaşım değil. Dolayısıyla ilkemiz şu olmalı: Kendi geleneğimizden beslenerek, kendi bilimlerimizi, kültürümüzü yenilemek. Ben buna “Gelenekli Yenilikçilik” ismini veriyorum. Gerçek yenilikçilik hareketleri hiçbir zaman geleneği yok saymazlar, tam tersine geleneğin üzerine yeni şeyler inşa ederler ve onu güncelleyip ileriye taşırlar. Mesela Newton’a sormuşlar, demişler ki “Sen bizim görmediğimiz şeyleri nasıl görüyorsun?” O da cevap vermiş “Çünkü ben devlerin omuzlarından ufka bakıyorum.” Biz de devlerin omuzlarından ufka bakarsak; sosyal bilimler alanında, sosyoloji alanında yeni atılımlar yapabiliriz. O devler de İbn Haldun (1332-1406), İmam Gazali (ö. 1111), Ebussuud Efendi (1490-1574), Kınalızade (1510-1572), Katip Çelebi (1609-1657), Naima (1655-1716), Ahmet Cevdet Paşa (1822-1895), Namık Kemal (1840-1888), Mehmet Akif (1873-1936)... İsimler çok, onların hepsini sayamayız burada. Dolayısıyla bir taraftan kendi geleneğimizden istifade edeceğiz, öte taraftan çağdaş bilimden, entelektüel çaba ve araştırmaların hepsinden de istifade edeceğiz.

Diğer taraftan, ben evrensel olarak konuya yaklaşmamız gerektiğini düşünüyorum. Sadece Türkiye için değil, tüm insanlık için, tüm beşeriyet için, tüm dünya için düşünceler üretmemiz gerektiğine, sosyoloji teorileri, metodları üretmemiz gerektiğine inanıyorum. Pozitivizme, modernizme, post-modernizme alternatifler üretmemiz ve bunları da tüm insanlığa sunmamız gerektiğine inanıyorum. Biraz önce bahsettiğimiz “de-colonizing the curriculum” hareketi, yani müfredatı kolonizasyonun veya sömürgeciliğin tesirinden kurtarma hareketi, tamamen sadece reddedici bir hareket, bir şeyi reddediyor. Tamam kolonizasyonu reddettik, müfredata onun yerine alternatif ne koyacağız? Bunun cevabını vermek onlar için

biraz zor. Ama biz Müslümanlar olarak, Osmanlı medeniyetinin birikimine sahip insanlar olarak bu konuda çok avantajlıyız. Çünkü bizim medeniyetimiz bize çok güzel bir birikim sunuyor. Dolayısıyla pozitifizmin, modernizmin, post-modernizmin yanlışlarını ortaya koyduktan sonra, bunlara çok rahatlıkla alternatifler sunma imkânımız var. Bu alternatifi sunarken bir Batı düşmanlığı, Avrupa düşmanlığı şeklinde değil, Avrupa-merkezciliği reddeden, kültür sömürgeciliğini reddeden, ama asla Batı düşmanlığı gibi reaksiyoner bir tavır içine girmeyen bir yaklaşımla hareket edebiliriz. Ben buna “Açık Medeniyet” diyorum.

Müslümanlar olarak bizler, Türkler, başından beri her zaman bu Açık Medeniyet modelini benimsemiş ve uygulamışızdır. İslâm’ın ilk döneminde Yunan klasiklerini Arapçaya tercüme etmişiz; İran klasiklerini, Hint klasiklerini Arapçaya tercüme etmişiz, ama hiçbir zaman “Yunanlaşalım”, “İranlılaşalım” diye bir politika benimsememiştir. Dolayısıyla bizim Müslümanlar olarak Açık Medeniyet yaklaşımını günümüzde de devam ettirmemiz lazım. Başka medeniyetlerden, kültürlerden, bilimsel geleneklerden istifade edebileceğimiz neler varsa onlardan istifade ederiz, ama aynı zamanda biz de tüm beşeriyete faydalı oluruz. İki yüz yıldır aydınlarımız şu soruyu sordular: “Batı’dan ne alalım?” Bir kısmı dedi ki “Batı’dan bilimini alalım, ahlâkını almayalım”, bir kısmı dedi ki “Batı’nın hem bilimini hem ahlâkını alalım.” Artık bu soruyu değiştirmek gerekiyor, yeni bir soru sormamız gerekiyor: “Biz Türkler olarak Batı’ya ve tüm insanlığa ne verebiliriz?” Bu bizi daha saygın bir noktaya götürecektir. Ben şuna inanıyorum ki, bizim Türkler olarak, Müslümanlar olarak hem Batı’ya hem de bütün dünyaya verebileceğimiz çok güzel fikirlerimiz var. Bu fikirlerimizle felsefe alanındaki, sosyal bilimler alanındaki mevcut çıkmazlara yeni çözümler önerebilecek en avantajlı bir konumda bulunuyoruz. Bizim Batı’yla nasıl bir iletişim sürdürebileceğimiz konusunda kendi geleneğimizle tarihimizden getirdiğimiz Açık Medeniyet yaklaşımının çok faydalı olacağını düşünüyorum. Biz her zaman başka medeniyetlere açık olmuşuz, ama kendi medeniyet çizgimizi devam ettirmişiz, fikri bağımsızlığımızı devam ettirmişiz, ama açık olmuşuz. Şu anda üç tane öneri var: Birincisi, Batıcıların önerisi: “Kendi oturduğumuz evi yıkalım, Batı medeniyetine kiraya taşınalım.” İkincisi selefi yaklaşım: “Kendi evlerimizde oturalım, kapıyı pencereyi kapatalım.” Bu tabi iki tane ekstrem, aşırı çözüm önerisi. Halbuki bizim İslâm medeniyet tarihinden ve Osmanlı tarihinden getirdiğimiz, Açık Medeniyet anlayışından getirdiğimiz bir düşüncemiz var: “Kendi evimizde oturacağız, ama kapımız penceremiz dışarıya açık olacak.” Dış dünyayla etkileşim içinde olacağız. Onlardan alacağımızı alacağız, vereceğimizi vereceğiz. “Dışarıdan ne alabiliriz”, “Batı’dan ne alabiliriz” yaklaşımını bırakıp, “Biz sosyal bilimler alanında ne üretebiliriz, insanlığa ne sunabiliriz”; artık bunu düşünmemiz gerekiyor. Ben öyle inanıyorum ki biz bu yaklaşımla hareket edersek hem Batı’ya hem tüm insanlığa verebileceğimiz çok güzel fikirlerimizin olduğunu göreceğiz. Bu tabi yeni bir paradigma değişikliği ve Türk düşünce tarihinde yeni bir aşamaya götürecek bir tavır değişikliği anlamına gelecektir. İnşallah bunu gerçekleştirelim.

Erkan Çav: O zaman Türkiye’de yerli sosyoloji geleneği sorusu çerçevesinde, yine siz bizim 1500 yıllık İslâm ve Türk düşünce geleneğine bağlanarak yaşadığımız son 150-200 yıllık dönemdeki süreci bir yanılısma, bir yabancılaşma olarak değerlendirir misiniz?

Recep Şentürk: 150-200 yıl değil. Cumhuriyet dönemi ile başlayan ve bazı aşırı Batıcıların bizi içine soktuğu bir çıkmaz var. Ama onlar da çok etkili olamadılar zaten. Türkiye aydınları sağduyu ile hareket ederek bizim kültür mirasımızla irtibatımızı koparmadılar, elhamdülillah. Şu anda biz bu mevzuda konuşabiliyorsak onlara borçluyuz. Her ne kadar bu aşırı Batıcı, taklitçi bazı insanlar bizi fikren, kültürel olarak tamamen Batı’ya tamamen bağımlı hale getirmeye çalışmış olsalar bile, onların projeleri elhamdülillah başarılı olmadı. Dolayısıyla yaklaşık olarak 100 yıldır bir tecrübe yaşadık, buradan günümüze birçok dersler çıkarttık. Bunlardan bir tanesi şuydu: Batılılaşma bir kere mümkün değil. Batılı olmayan bir toplumun Batılılaşması diye bir şey mümkün değil. Böyle bir medeniyetsel dönüşüm asla mümkün değil. Çünkü toplumsal hafızayı bilgisayar hafızası gibi resetleyemezsiniz. Bunu görmüş olduk. Türkiye’de Türk tarihinden getirdiğimiz, İslâm tarihinden getirdiğimiz bir toplumsal hafıza var. Bunu eğitimle vesaireyle silmek mümkün değil. Bunu görmüş olduk. İkincisi Batılılaşma yoluyla Batılıların, dünyayı gerçekten modernleştirmek ve Batılılaştırmak istemediklerini, tam tersine Batılılaşma politikaları altında onları kendilerine bağımlı hale getirmek istediklerini gördük. Mesela Türkiye uzun zamandır Batılılaşmaya çalışıyor, örneğin AB’ye girmeye çalışıyor. Niye almıyorlar? “Hâlâ adam olmadınız” diyorlar, “Hâlâ sizi eğitmemiz gerekir” diyorlar. Buradan tabi şunu anlamış oluyoruz: Bunların Batılılaşma, modernleşme siyasetleri ile amacı, diğer ülkeleri kendilerine bağımlı kılmak, kendi yörüngelerinde tutmak, ama asla ve kat’a onlara kendileriyle eşit bir statü vermemek. Bu tarihi bir tecrübe. Bizimki güzel bir şey oldu. Biz inşallah bu tarihi tecrübelerden istifade ederek ilerleyeceğiz. Ben bunu bir kayıp olarak görmüyorum. XX. yüzyıldaki akımlarla yüzleşme, hesaplaşma, oralardan kendimize dersler çıkarma şeklinde görüyorum. Bundan sonra neler yapabiliriz; bu tecrübeler ışığında, onları düşünmemiz gerektiği kanaatindeyim.

Erkan Çav: Bu son söylediklerinizle birlikte soruşturmamızdaki sırayla soracağım üç soruya zımnen cevap verdiniz. Ama ben yine de bilginin ortaya konulması ve soruları duymamız açısından tekrar etmek istiyorum. Üçüncü sorumuz şöyle: Tercüme olmadan bu alanda bilimsel ilerleme olabilir miydi/olabilir mi? Özellikle yeni bir bilim kolu olan sosyolojide bu mümkün müydü/mümkün müdür? Benim anladığım, sizin asli olana döndüğümüzde hem onu kullanmamız hem de Batı’dan yine gerekli olan, ihtiyacımız olan, karşılaştırma yapmak, mukayese etmek için gerekli olan sosyal bilimleri ve sosyoloji eserlerini ve düşüncelerini incelememiz ve ele almamız gerektiği şeklinde. Doğru anlamış mıyım?

Recep Şentürk: Evet, tabi. Hem Batı medeniyeti, hem başka medeniyetlerle sürekli etkileşim içinde olmamız lazım. Açık Medeniyet yaklaşımını benimsememiz lazım. Ama Batı'dan tercüme ederken Batı'daki üçüncü sınıf ürün ve kitapları değil de, gerçekten üst seviye, üst düzey eserleri tercüme etmemiz ve onları da bir kritikten geçirmemiz gerektiği kanaatindeyim. Eleştirel düşünceyi hem kendi kültür mirasımıza karşı, hem de Batı'dan tercüme edilen bu kitaplara karşı uygulamamız lazım. Bir kritikten geçirmemiz lazım. Mesela şu anda post-modernlik akımı sürekli tercüme ediliyor Türkiye'ye. Bunlar belli bir eleştiri süzgecinden geçirilerek değerlendirilmesi gereken eserler. Tercüme tabi çok iyi bir şey değil aslında, ama böyle bir kritik süreçten geçirilirse o zaman daha faydalı olacağı kanaatindeyim. Sosyal bilimler alanında da, birçok alanda da kaliteli eserlerin, böyle rastgele seçilmiş eserlerin değil de kaliteli eserlerin tercüme edilmesi lazım. Diğer taraftan kendi kültür mirasımızı yansıtacak, güncel onları taşıyacak şekilde İslâm klasiklerinin, Türk klasiklerinin, Osmanlı klasiklerinin de günümüz gençliğine tanıtılması lazım. Gençlere mukayeseli bir yaklaşım sunmamız lazım. Bu mukayeseli yaklaşımla mesela bir taraftan İbn Haldun'u okusun, bir taraftan Gazali'yi okusun, Marx'ı okusun. Böylece İbn Haldun'u, Gazali'yi, Marx'ı aynı masaya oturabildiğimiz zaman, o zaman gerçek mânâda Açık Medeniyet, gerçek mânâda fikri bağımsızlık gerçekleşmiş olur.

Erkan Çav: Bu bağlamda aslında yine cevabını verdiğinizi düşündüğüm bir soruyu, hatırlatmak babında dile getiriyorum: Sürekli kendini üreten Batı sosyolojisinin dışında durmanın Türk sosyologları bakımından mümkün olduğu söylenebilir mi? Böyle bir süreçten Türkiye sosyolojisinde ne ölçüde bahsedilebilir? Aslında bunun da cevabını verdiniz, ama bizim bağımlılık düzeyimizin yüksek olması, zannediyorum burada bizi çıkmaza ve soruna iten sebep olmuş olabilir.

Recep Şentürk: Evet, tabi. Biz Batılı sosyologlarla kendimizi aynı seviyede göreceğiz. Hiçbir zaman onları, haşa, peygamber gibi, tanrı gibi görmeyeceğiz. “Onlar yazacak, biz tercüme edeceğiz, okuyacağız, onların talebeleri olacağız, onların izinden gideceğiz, teorileri, metodları onlar üretecek, biz de alıp uygulayacağız” şeklinde görmeyeceğiz. Onlar da insan, biz de insanız. Herkes bir arayış içinde. “Bazı şeyleri onlar bizden daha güzel yapabilirler, onlardan öğrenebiliriz. Ama bazı şeyleri de biz daha güzel yapabiliriz, onların da bunları bizden öğrenmesi lazım” diyeceğiz. Bu şekilde etkileşim içerisinde yolumuza devam edeceğiz. Biraz önce örneğini verdim. Biz Müslümanlar olarak Yunan klasiklerini Arapçaya tercüme etmişiz, ama hiçbir zaman “Yunanlaşma” gibi bir politika içerisine girmemişiz. Kendi kültürel kimliğimizi, fikri bağımsızlığımızı muhafaza ederek tüm dünya medeniyetleri ile etkileşim içinde olmamız gerektiği kanaatindeyim.

Erkan Çav: Burada, zımnen cevabını verdiğiniz, ama sorup bir yere bağlamak istediğim beşinci sorumuzu okuyorum: “Kendi sosyolojimizi üretebildik mi?” Sizin bakış açınıza göre üretmediğimiz anlaşıyor. “Üretmediğimiz düşüncesi hâkim ise üretemeyişimizin sebebi entelektüel kısırlık mıdır?” Bizim, Cumhuriyet’le birlikte yaşanan kopmaya, kırılmaya karşı -belirttiğiniz üzere- direnen entelektüel bir grubumuz da oldu.

Recep Şentürk: Bize, Türk sosyoloji tarihinde şöyle bir şey anlatıldı. Bir yanda Ziya Gökalp (1876-1924) var, diğer tarafta Prens Sabahaddin (1879-1948) var. Böyle bir tarih anlatısı kurgulandı. Türk sosyoloji tarihinin temel çatışması, temel diyalektiği “Anglo-Sakson sosyolojisini mi alalım, yoksa Fransız sosyolojisini mi alalım” şeklinde takdim ediliyor, bu şekilde sunuluyor. Ama ben şahsen bu anlatının sosyoloji tarihini gerçek manada yansıtmadığını düşünüyorum. Çünkü orada üçüncü bir ekol daha var. Bu “İslâmcı ekol” diye isimlendirebileceğimiz Said Halim Paşa’nın (1865-1921) temsil ettiği ekoldür. Bunlar diyorlar ki “Bizim Batı sosyolojisine ihtiyacımız yok. Bizim fıkıh ilmimiz var. Fıkıh ilmi sosyal meselelerimizi açıklama noktasında bizim için yeterlidir.” Ben bu görüşleri *İslâm Dünyasında Modernleşme ve Toplum-bilim* kitabımın sonunda Latinize ederek ek olarak verdim. Orada, en Batıcı olanlarımız “Fıkıh ile sosyal bilimleri sentez edelim, Usul-ü Fıkıh şeklinde bir sosyal bilim kuralım” diye bir akım başlatıyorlar. Ama bir de “Fıkıh ile sosyal bilimler sentezlenemez, böyle bir şeye gerek yoktur. Bizim sosyal bilim olarak fıkımız vardır, o da bizim için yeterlidir” diyen başka bir akım daha var. Ama sosyoloji tarihi anlatımında Batı sosyal bilimlerine karşı çıkan bu akım göz ardı ediliyor, yok sayılıyor. Bu 1980 sonrasında Batı sosyal bilimlerine karşı çıkma ve Batı sosyal biliminin Türkiye’de bir işlev yerine getiremeyeceği konusunda bir farkındalık oluşunca, insanlar zannediyorlar ki ilk defa kendileri bunu fark etmişler. Halbuki Batı’dan sosyal bilimler ilk geldiğinde bunların Türkiye’de işe yaramayacağını ve bizim bunları almamamız gerektiğini iddia eden bir akım var. Ama bu görüş dindar, mütedeyyin insanlar tarafından dile getirildiği için, ders kitaplarına, sosyoloji tarihini anlatan eserlere konulmuyor. Oradaki kurgu sadece iki Batıcı ekol arasında bir çatışma. İki tane Batıcı var, birisi Ziya Gökalp, birisi Prens Sabahaddin. Bu iki Batıcıdan birisi diyor ki “İngiltere’ye, Anglo-Sakson ekole bağımlı olalım, oradan sosyolojiyi alalım”, öbürü diyor ki “Fransa’ya bağımlı olalım, Fransa’dan sosyolojiyi alalım.” Böyle bir tartışma. Ama bir de “Biz fikri bağımsızlığımızı muhafaza edelim. Kendi ilimlerimizle yolumuza devam edelim” diyenler var. Said Halim Paşa diyor ki “Batı bizden fıkıh öğrenmeli, biz onlardan fizik ilimlerini öğrenmeliyiz. Çünkü bizim fıkımızın gelişmişliği, onların fizik ilimlerindeki gelişmişliğine benzemektedir. Onların sosyal ilimleri de bizim fizik ilimlerimizin gelişmişlik seviyesindedir.” Böyle bir akım daha var.

Bu akım aslında Cumhuriyet döneminde de varlığını sürdürüyor. Nurettin Topçu (1909-1975) bunun güzel örneklerinden bir tanesidir. Cemil Meriç (1916-1987) başka bir tanesidir. Mesela Cemil Meriç diyor ki “Sosyoloji Batı’nın seküler teolojisidir. Bizim kendimize dönmemiz lazım. Kendimize dönmek, bir mânâda

İbn Haldun'a dönmektir.” Sosyolojiyi Batı'nın seküler teolojisi olarak gösteriyor. Eleştiriyor. Tabi Baykan Sezer (1939-2002), Korkut Tuna (d.1944) ve Ümit Meriç (d.1946) hocalarımız, daha sonra İstanbul Üniversitesi'nde devam eden arkadaşlarımız ve birçok insan daha sonra bu görüşü paylaşma noktasına geldiler. Ama bunu ilk defa seslendirenler Nurettin Topçu, Cemil Meriç, Erol Güngör gibi insanlar. Burada Ahmet Hamdi Tanpınar'ı (1901-1962) da unutmamak lazım. O da çok eleştirel bir yaklaşım geliştirmiştir bu süreçte.

Erkan Çav: Ahmet Hamdi Tanpınar'ın eleştirisi Cumhuriyet'e mi karşı?

Recep Şentürk: Yok, eleştirisi Batı sosyal bilimlerine karşı. Mesela onun *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* (1961) adlı romanında bir psikolog ile hastası arasında bir diyalogu vardır. Hasta belli rüyalar görüyor. Ama onun gördüğü rüyalar psikologun teorisine uymuyor. Psikolog hastaya diyor ki “Sen yanlış rüyalar görüyorsun!” Aslında orada Batı sosyal bilim teorilerini benimseyen bir insanın, bunları Türk toplumuna uygulamaya çalışan bir insanın düştüğü komik durumu ortaya koymuş oluyor. “Teori doğru, vaka yanlış” der gibi bir pozisyona düşmüş oluyorlar. Halbuki ne yapması lazım? Vakayı esas alması lazım, teoriyi değil. Psikolog hastaya diyor ki şöyle şöyle rüyalar görmeyi lazım zira “Ben Viyana'ya gidip psikoloji kongresinde sunum yapacağım, böyle rüya görürsen benim sunumum kabul görecektir” falan gibi. Bu, Batı'dan ithal edilen sosyoloji teorilerini Türkiye'ye uygulamak isteyen insanlar, böyle komik bir duruma düşmüş oluyorlar. Teoriyi dogma olarak alıyorlar. Toplumsal vakayı o teoriyi uygulayarak yargılamaya çalışıyorlar. Vaka o teorilere uymuyorsa, o zaman “Gerici”, “Şarklı”, “Doğulu” gibi bir aşağılamaya başlıyorlar. Halbuki bu sürecin böyle işlememesi lazım. Vakanın esas alınması, olgunun esas alınması lazım; teori bir şekilde vaka üzerine inşa edilir. Teorilerin analizi anlamaya, bir takım sorunlar varsa onları çözmeye yardımcı olması lazım. Bu şekilde ilerlememiz gerekiyor. Ancak böyle ilerlemediğinden dolayı orijinal fikirler, teoriler üretmiyoruz. Bence sizin bahsettiğiniz kısırlığın en büyük sebebi bu.

Erkan Çav: Dolayısıyla aslında saydığınız hocalarımız yanında bu listeye Ziya Gökalp'ten (1876-1924), Hilmi Ziya Ülken'den (1901-1974), Cahit Tanyol'dan (1914-2020) da bazı ısıltılar koyabiliriz, fakat genel ağırlık İstanbul Sosyoloji'nin bir Batı sosyolojisi anlayışıyla kurulduğu, uzun yıllar onun paradigmasını temsil ettiği ve Cumhuriyet ideolojisiyle mütemmim cüz gibi ilerlediğidir. Bu durum 1960'lı, 1970'li yıllarda yavaş bir dönüşüm yaşıyor Baykan Sezer, Korkut Tuna ve Ümit Meriç kuşağı ile birlikte. Daha sonra siz de oradan Mısır incelemesiyle birlikte 1988 yılında Yüksek Lisansınızı aldığınızda aslında bu akımın başka bir devamını ve sürecini oluşturuyorsunuz. Altıncı sorumuzu aktarmak istiyorum: Bugün öne çıkan konuları dikkate alarak Türkiye'de sosyolojinin gelecekte hangi alanlara daha fazla ilgi göstereceğini düşünüyorsunuz? Araştırmalar ve çalışmalar ne yönde derinleşecektir?

Recep Şentürk: Özellikle Batı sosyolojisiyle hesaplaşmanın daha da ileri noktalara gideceğini düşünüyorum. Buradaki Batıcı sosyologlarla, Batı-merkezci yaklaşımı eleştiren, fikri bağımsızlık idealini sahiplenen sosyologlarımız arasında ciddi bir diyalogun, tartışmanın meydana geleceğine inanıyorum. Bu çerçevede bir ilerleme olacağının beklentisindeyim. Diğer taraftan sosyolojinin “geri kalmışlık paradigmasının reddedilmesi” noktasında çalışmalar yapacağı kanaatindeyim. Yine hakeza müfredatın de-kolonize edilmesi, yani sömürge tesirinden kurtulması konusunda sosyologların mutlaka çalışma yapması gerektiği kanaatindeyim. Ayrıca bu toplumsal cinsiyet konusunun giderek daha fazla önem kazanıp merkezileşeceği kanaatindeyim. Burada tabi, Batı’dan gelen bazı dogmatik yaklaşımlar, bazı önyargılar var. Ama bizim toplumumuzun kendine has bazı değerleri var. Bunlar arasında ciddi bir çatışma yaşanacağı ve sosyologların da bu konuya el atmaları gerekeceği kanaatindeyim. Özellikle de Avrupa-merkezci olmayan sosyologlar tarafından böyle Avrupa’dan tercüme edilen ithal teorilere karşı, toplumsal cinsiyet vs. gibi konularda, bir tartışmanın yaşanacağı beklentisi içerisindeyim. Diğer taraftan Koronavirüs süreciyle dijital dönüşüm söz konusu. Bunun sosyolojiye mutlak suretle etkisi olacaktır. Mesela, bu pandemi sürecinde sosyologlarımız biraz sessiz kaldılar, biraz hazırlıksız yakalandılar herhalde. Ama ben şuna inanıyorum ki bu pandemi süreciyle hızlanan dijital dönüşüm, dijital toplum, “yeni normal” denilen şeyler tekrar sosyolojinin gündemine gelecektir. Tabi din sosyolojisi, dinin toplumsal tatbikatlarını, yansımalarını mutlak suretle ele alacaktır. Siyaset sosyolojisi yine bu dönüşümleri takip edecektir. Ekonomi alanında şu anda sosyal eşitsizlikler giderek daha belirgin hale geliyor. Bunların daha da gündeme getirileceği, daha fazla ele alınacağı kanaatindeyim. Bütün bunlarda bizim açımızdan önemli olan “Nasıl bir paradigma geliştireceğiz, nasıl bir metod uygulayacağız?” meselesidir. Burada benim kanaatim bizim İslâm medeniyetinden, Osmanlı düşünce geleneğinden tevarüs ettiğimiz çok katmanlı varlık, çok katmanlı bilgi, çok katmanlı metod ve hakikat anlayışına dayalı bir teorik yaklaşımı benimsememiz, medeniyetimizdeki devlerin omuzlarından ufka bakmaya çalışmamız gerektiğidir. O mirası bir şekilde günümüze taşıyarak, güncelleyerek ilerlememizin bize zenginlik katacağı kanaatindeyim.

Erkan Çav: İbn Haldun’un Batı’da Marksistler tarafından farklı, Weber tarafından farklı veya başka akımlar tarafından hep tek boyutlu olarak ele alınması tartışmasıyla bunları bağlayabiliriz anladığım kadarıyla. Çünkü, İbn Haldun için “çoklu medeniyet tasavvurunu ortaya koyan düşünür” diyorsunuz.

Recep Şentürk: Evet.

Erkan Çav: “Açık Medeniyet” yaklaşımınızı da İbn Haldun’un bu değerlendirmesiyle birlikte bütünleştiriyorsunuz. Zannediyorum bizde sosyolojinin bu seviyeye henüz gelmediğini de ortaya koymuş oldunuz.

Recep Şentürk: Evet. Bizim tabi tek bir sosyolojimiz yok. Çok farklı sosyoloji akımlarımız var. Bazı üniversitelerimizde tamamen tercümeyle dayalı bir sosyoloji anlayışı uygulanıyor. Hatta tercüme edilmeden doğrudan İngilizce olarak öğren-cilerimize boca ediliyor. Bazı üniversitelerimizde eleştiren, sorgulayan bir yakla-şım benimseniyor. Tek bir Türk sosyolojisi, Türkiye sosyolojisi diye bir şey yok. Böyle çok heterojen, farklı akımlar var, farklı arayışlar var. Bunlar ileriye doğru da devam edecek. Bu çok doğal bir şey. Akademik anlamda farklı akımlar, farklı yaklaşımlar, farklı tutumlar olması, son derece doğal bir durumdur. Ama burada benim dikkat çekmek istediğim husus, bizim varlık anlayışımızın, bilgi anlayı-şımızın ve metod anlayışımızın, sosyal teorilerimizin temelini teşkil etmesi ge-rektiğidir. Bize ait olmayan veya bizim varlık-bilgi-metod-hakikat anlayışımızla çelişen bir varlık-bilgi-metod-hakikat anlayışı üzerine kurulan teorilerin, eleştirel bir süreçten geçirilmesi gerektiği kanaatindeyim.

Erkan Çav: Bunlar için aynı zamanda yedinci sorumuz da olan şu değerlendir-me mümkün müdür hocam: Türkiye’deki sosyolojiyi özgün kılan yaklaşımlar, değerler, özellikler, konular, çalışmalar, araştırmalar, yayınlar, incelemeler ve tem-el kavramlar olarak neleri söyleyebilirsiniz, araştırmalarınızdan ve okumaları-nızdan ne yönde gelişmeler olabileceğini tahmin ediyorsunuz? Bu bahsettiğiniz varlık-bilgi-metod-hakikat derinliğinde bir yönelimi o zaman burada önümüzde görebiliriz, diyebilir miyiz?

Recep Şentürk: Evet, aynen. Bütün teoriler, bütün metodlar, bütün sosyoloji anlayışları arka planda, örtülü bir şekilde duran varlık-bilgi-metod-hakikat an-layışları üzerine kurulmuştur. Bizim düşünce geleneğimiz çok katmanlı bir var-lık anlayışını benimsemiştir. Buna bizim geleneğimizde “meratib’ül vücud” ismi veriliyor. “Vücud” demek varlık demek; “meratib”, mertebeler demek: “Varlığın Mertebeleri.” Görünen varlık yani fizik âlem, metafizik âlem, bir de ilahî âlem. En temelde üç katmanlı bir varlık anlayışı: Fizik, metafizik ve ilahî âlem. Gelenek-sel olarak buna mülk, melekûd ve lahûd âlemleri isimleri veriliyor. Bilgi olarak da bizim düşünce geleneğimizde, hem akıl hem duyular hem vahiy; bu üçü bilgi kaynağı olarak kabul ediliyor. Dolayısıyla bir sahte ikileme düşülmüyor. “Akıl mı, duyular mı?”, “Akıl mı, din mi?” gibi sahte ikilemlerden uzak, daha kuşatıcı, daha bütüncül bir bilgi anlayışı, daha bütüncül bir metodoloji anlayışı söz konusu bi-zim medeniyetimizden gelen. Dolayısıyla, ben istikbalde bu varlık ve bilgi anlayışı üzerine kurulu, yani çok katmanlı varlık, çok katmanlı bilgi, çok katmanlı metod ve hakikat anlayışı üzerine kurulu sosyal teorilerin ortaya çıkacağını ve bu istika-mette gidileceğini bekliyorum. Bunun da hem Türkiye’de hem tüm dünyada ola-cağını düşünüyorum. Çünkü bütün dünyada da artık bu indirgemeci, sahte iki-lemeler içerisindeki modernist, postmodernist anlayışların giderek daha fazla eleş-tirildiğini görüyorum. Özellikle postmodernizmin, rölativizmin her şeyi göreceli

olarak görmesi ve evrensel değerleri reddetmesi, tamamen sübjektif bir yaklaşımı benimsemesi, insanlar tarafından daha fazla sorgulanıyor. Bu süreçte, objektifliği ve sübjektifliği birleştiren, evrensellikle yerelliği birleştiren, akıllı, duyguları ve vahyi bir araya getirebilen, böyle kapsamlı ve çok katmanlı teorik yaklaşımların daha fazla ilgi çekeceğini düşünüyorum.

Erkan Çav: Bu söyledikleriniz ontolojik bir tartışmaya zihnimi açtığı ve noktada düşünsel kıvamında olduğu için, entelektüel öğrenme açısından şunu sormak istiyorum: Benim, Rönesans-Reform-Aydınlanma sürecine ilişkin değerlendirmemde “Tanrı öldü” mottosunda somutlaştırılan ve “İnsan Tanrı” anlayışını besleyen Hümanizm ile biçimlendirilen akılcılığın (rasyonalizmin) bilimci ve pozitivist dayatmacılığının sonuçlarından bir tanesi olarak gördüğüm ve kavramlaştırma şey şu: “Modernizmin seküler zorbalığı.”⁶⁶ Aslında bütün dünyanın 1850 ile 1950 arasında böyle bir zorbalık yaşadığı kanaatindeyim. İngiliz işgalcilerin ve sömürgecilerin, 1800’lü yılların Hint alt kıtasındaki Müslümanların yaşamlarında benimsedikleri İslâm Hukuku Şeriat’ı sonlandırmalarını ve ulemanın bütün fonksiyonlarının ortadan kaldırılarak itibarsızlaştırılmalarını bunun başlangıcı olarak kabul edebiliriz. Sizin de incelediğiniz, din sosyolojisi alanına giren, yeni dinimsi yapılar, kültürler; bunlarla da bağlantılı görebilir miyiz bu olguyu? Bu bize önemli bir inceleme alanı açabilir mi?

Recep Şentürk: Tabi ki. Batı kültürü bu modernizasyon sürecinde bunları tüm dünyaya empoze etmiştir. Zaten şu andaki isyan da ona karşı. Bu “de-colonizing the curriculum” hareketinin arkasında bu var. “Bugüne kadar adamlar zorla belli bir toplum anlayışını, tarih anlayışını, felsefe anlayışını empoze ettiler. Halbuki ırkçı, sömürgeci, baskıcı bir anlayıştı. Sahte kahramanlar ürettiler. Irkçıları, sömürgecileri bize kahraman olarak tanıttılar. Bunların heykellerini diktiler. Bunlara saygı göstermeye bizi zorladılar.” Şimdi buna karşı bir isyan söz konusu. Hem Batı’da hem Doğu’da, her tarafta böyle bir isyan var. Tabi bizim bu arayışa inşallah Türkler olarak, Müslümanlar olarak öncülük yapmamız lazım. Bunun alternatifinin ne olduğunu ortaya koymamız lazım. Ben bunun alternatifinin “Açık Medeniyet” anlayışı olduğunu düşünüyorum. Tüm insanlığı eşit şekilde kucaklayan, “âdemiyet” temelli bir yaklaşım. Osmanlı düşüncesi bu “âdemiyet düşüncesi” üzerine kuruluydu. Tüm insanlar belli haklara sahiptirler ve tüm insanlar eşit derecede bir insanlık medeniyetini oluştururlar. İslâm, tüm âdemiyet sahibi insanların, tüm âdemilerin, tüm âdemoğullarının, tüm âdemkızlarının, hepsinin haklarını koruyan bir medeniyet idealini inşa etmek için çalışmıştır. Mesela Hindistan’da Hindular, Budistler, ehl-i kitap olmadıkları halde, bu medeniyetin altında rahat bir şekilde yaşamışlardır. Aynı şekilde Endülüs’te, Osmanlı’da ehl-i

66 Bu kavramlaştırma için bkz. Çav, E. (2019). Türkiye’de Din ve Sekülerizm: Cahit Tanyol ile Şerif Mardin’in Yaklaşımlarının Karşılaştırmalı İncelemesi. *Turkish Studies – Comparative Religious Studies*, Volume 14/1, p. 17-95, DOI: 10.7827/TurkishStudies.14859.

kitap olan Yahudiler, Hristiyanlar, ya da İran’da Mecusiler, Afrika’da Paganistler, hepsi, İslâm’ın önerdiği evrensel Açık Medeniyet yaklaşımı içinde yaşamışlardır ve hiç kimseye din empoze edilmemiştir, kültür empoze edilmemiştir. Ama Batı, kolonizasyon sürecinde, sizin de bahsettiğiniz gibi bir zorbalıkla kendi kültürünü tüm dünyaya empoze etmeye çalışmıştır. Şu anda bu politika bizzat Avrupa’da ve Amerika’da sorgulanır hale geldi ve bu empoze sürecinin öncülüğünü yapan liderlerin heykelleri yıkmaya başlandı. Bizim de buradan kendi payımıza düşen rolü belirlememiz ve ona göre ilerlememiz gerekiyor. Bence bu süreçte bizler çok büyük avantaja sahibiz. Çünkü hem bunların yanlışlığını hem de alternatifini çok rahatlıkla ortaya koyabiliriz.

Erkan Çav: Çok önemli bir noktaya daha geldik. Açık Medeniyet “çok medeniyetli toplum ve dünyaya” doğru bir öneri sunuyor. Sizin öneriniz çok önemli. Çünkü dünyanın arayıp da bulamadığı bir mesele. Bu teorinizin, bu düşüncenizin, bu yaklaşımınızın uygulamadaki karşılığını okuyucularımızın daha iyi anlaması için birkaç hususu hatırlatmak istiyorum. Sadece İslâm medeniyeti değil, İslâm dışı medeniyetlerle de istişare halinde bu medeniyetlerin etkileşimini ve aralarındaki ilişkileri yönetme düşüncesi olarak özetlediğiniz bu yaklaşımınızda, 1990’larda önce Bernard Lewis (1916-2018), sonrasında ise Samuel Huntington (1927-2008) tarafından öne sürülen “medeniyetler çatışması” tezine ve bu tezle birlikte uygulanan Yeni Dünya Düzeni (New World Order) zorlamasına/hegemonyasına karşı “Açık Medeniyet” yaklaşımını somutlaştıran “Medeniyetler Şûrası” idraki ile cevap vererek, adaletli bir dünyanın tesis edilmesine çalışılması noktasında bir bilim, sosyal bilim ve din anlayışı perspektifiniz var. Benim gördüğüm, bu adımınız aynı zamanda “Medeniyet Tasfiyecisi” yaklaşımlara karşı da bir bariyer oluşturma amacı güdüyor. Burada “Din bir tohum ise medeniyet onun ağacıdır” diyerek kurduğunuz bağla din ile medeniyet ilişkisini özetliyor, İbn Haldun’un “Fıkhnın amacı umranı korumaktır” yaklaşımını çalışmalarınızda esas alarak ve bu yaklaşımdan faydalanarak “Dinin amacı medeniyeti korumaktır” diyorsunuz ve bu düşüncenizi faaliyetlerinizde temel alıyorsunuz. Size bağlıyorum: Siz, İbn Haldun Üniversitesi olarak kendi medeniyetimiz üzerinde odaklaşarak, bugün ve gelecekte, medeniyetimizin teorileri, pratikleri ve etkileşimleri için entelektüel donanımı yüksek bireyler yetiştiriyorsunuz. İbn Haldun’un hem Müslüman bir mütefekkir olarak günümüzdeki sosyal bilimlerin krizlerine çözüm üretebileceğini söylerken, aynı zamanda İbn Haldun Üniversitesi ile “Açık Medeniyet” olarak formülünü verdiğiniz ve İbn Haldun’un yaklaşımlarından hareketle “Uygulamalı Haldunculuk” olarak adlandırdığınız şekliyle bunun, bu önerinizin yol ve yöntemini ortaya koymak istiyorsunuz. Türkiye’deki sosyoloji ve özelde Batı sosyolojisi açısından baktığınızda, bunun gerçekleşme imkânını nasıl değerlendirirsiniz?

Recep Şentürk: Evet, İnşallah-u Teala. Cemil Meriç’in dediğini tekrar hatırlarsak, “İbn Haldun’a dönmek, kendimize dönmektir” diyor. Osmanlı’da devam eden

bir “Osmanlı İbn Haldunculuğu” var. Daha sonra Cumhuriyet döneminde de bir “Türk İbn Haldunculuğu” var. Ben de bu geleneği takip ediyorum. 2006 yılında Uluslararası İbn Haldun Sempozyumu yaptık. İbn Haldun’un 600. vefat yıldönümünde, UNESCO o yılı “İbn Haldun Yılı” ilan etmişti. TÜBİTAK’ın da desteği ile İSAM’da İbn Haldun Sempozyumu’nu yaptık ve orada “Uluslararası İbn Haldun Topluluğu” kurmaya karar verdik. Bu topluluk, 2006 yılından beri 14 senedir devam ediyor ve 6 tane Uluslararası İbn Haldun Sempozyumu yaptı. Bu sempozyumlarda bizim hedefimiz “Uygulamalı İbn Haldunculuk” yapmak. İnsanlar İbn Haldun’un teorilerini, metodlarını alsınlar, günümüzdeki bir sosyal, siyasi, tarihi soruna uygulansınlar. Böylece İbn Haldun’un günümüzde de uygulanabilir olduğunu gösterebilirler. Buradaki amacımız şudur: İbn Haldun tüm dünyada modern sosyal bilimlerin öncüsü olarak görülüyor. Biz diyoruz ki “İbn Haldun modern sosyal bilimlerin öncüsü değil, alternatifidir. Öncü demek, her ne kadar zahiren bir övgü gibi görülsün veya İbn Haldun’u yücelten bir ifade gibi görülsün bile, aslında onun değerini düşüren bir ifadedir.” Çünkü, kağıt arabası da günümüzde kullandığımız arabanın öncüsüdür, ama artık bir işe yaramaz, müzelik, antika bir değer ifade eder. Neticede “İbn Haldun modern sosyal bilimlerin öncüsüdür” demek, “İbn Haldun artık müzeliktir, antikadır, onun değeri bitmiştir, çünkü o sadece modern sosyal bilimlere öncülük yapmıştır” şeklinde onun değerini düşürmüştür oluyor. Bundan dolayı bu ifadeye karşı çıkıyoruz ve diyoruz ki “İbn Haldun modern sosyal bilimlerin öncüsü değil, alternatifidir.”

Peki biz İbn Haldun’un alternatif olduğunu nasıl ispatlayabiliriz, bunun yolu nedir? Bunu yolu “İbn Haldun’u günümüzün sosyal problemlerine, sorunlarına uygulayarak göstermektir” diye düşünüyoruz. Bu istikamette altı tane uluslararası sempozyum yapıldı. Hindistan’dan, Japonya’dan, Avrupa’dan, Amerika’dan, İslâm dünyasından, farklı yerlerden birçok sosyal bilimci gelip buralarda sunumlar yaptılar ve İbn Haldun’un teorilerinin günümüzde nasıl uygulanabileceğini gayet güzel bir şekilde ortaya koydular. Bu sempozyumlarda İbn Haldun’u övmek yasak, hayatını anlatmak yasak, düşüncelerini anlatmak yasak; bunları istemiyoruz. İbn Haldun’u övmenin en güzel yolunun onun günümüzde de uygulanabilir olduğunu göstermek olduğunu düşünüyoruz. Dolayısıyla İbn Haldun’u tanıtmak, onun büyüklüğünü göstermek istiyorsak, onu övmek yerine, onun teorilerinin, metodlarının, kavramlarının günümüzde de sosyal bilim araştırmalarında, sosyoloji araştırmalarında uygulanabilir olduğunu göstermeliyiz. Bu istikamette çok güzel çalışmalar yapıldı. Tüm dünyadan buraya katılan insanlar oldu. İnşallah bu istikamette devam edeceğiz.

Erkan Çav: Ben, izin verirseniz, şimdi konuyu sizin şahsınızda değerlendirmek istiyorum. Sonrasında bu kapsamda kişisel hayat hikâyenizle bütünlüklü bir değerlendirme yapmanızı rica edeceğim. İlkokulda Kemalist öğreti ile büyüyen, ortaokulda ilk şüpheleri başlayan, lisede İslâm’ı kendi kaynaklarından okumak için büyük çaba sarf eden, çok yüksek puanı olmasına rağmen başka yeri değil tek

tercih olarak Marmara İlahiyat Bölümü'nü (1986) seçen, Yüksek Lisans'ta Batı sosyolojisi temelinde kurulmuş İstanbul Sosyoloji'de yer alırken burada "Ümmetoloji" kavramını ortaya atan ve aynı zamanda "Kültürden İrfana" ve "Uygarlıktan Umrana" şeklinde bir yolu işaret eden bir başka arayışlar içindeki buhranlı bir hayatın sahibi Cemil Meriç'in kızı Ümit Meriç'in tez danışmanlığı ile Mısır'da sosyal bilimleri, sosyolojiyi ve fıkıhı inceleyen ve Türkiye ile bunları karşılaştıran (1988), bu süreçte bu ülkelerde "Fıkıh" ilmi yerine "Sosyoloji" disiplininin konulduğunu ortaya koyarak aslında "Fıkıhı yeniden keşfetmeye" yönelen, New York'taki kapsamlı ve nitelikli eğitim süreci ile orayı kendisi için "Nur York" yapan, Muhammed Hamdi Yazır'ın *Hak Dili Kuran Dili*, Ömer Nasuhi Bilmen'in *Hukuk-i İslâmiyye ve Istalahat-ı Fıkhiyye Kamusu* (8 Cilt), Babanzade Ahmet Naim'in tercüme ve şerh ettiği *Tecrid-i Sarih (Sahih Buhari)*, Tahir'ül Mevlevi (1871-1951) Şerhi *Mesnevi* ve Mevlana'nın (1207-1273) *Fihi Ma Fih* eserleri ile bilgisinde yeni ufuklar açılan ve bu yolculukta "Meratib-ül Vücut" ve "Meratib-ül Ulum" ile kendini bulan ve bunu topluma aktaran, doktorasını ABD'de Columbia Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde tamamlayan (1998), İSAM'da araştırmacı olarak kendi toprağına bu birikimini taşıyan (1998-2007), ABD Atlanta'da Emory Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde (2002-2003) ve British Academy'nin davetlisi olarak Oxford Brookes Üniversitesi Sosyal Bilimler ve Hukuk Fakültesinde insan hakları konusunda çalışmalar ve konferanslar veren (2005), yazdığı kitapların basım sırasına baktığımızda ilmî tekâmülünü adım adım izlediğimiz⁶⁷, "imkânım olsa Ebu Hanife (699-767), Haris El-Mahasibi (781-857), Muhammed el-Buhârî (810-870), Abdulkadir Geylani (1078-1166), Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (1207-1273), Şah-ı Nakşibend (1318-1389), İbn Haldun (1332-1406), Ebussuud Efendi (1490-1574), Taşköprizâde Ahmed Efendi (Taşköprülüzade) (1495-1561), Kınalızâde Ali Efendi (1510-1572), Katip Celebi (1609-1657), İspirizâde Ahmed Efendi (ö. 1730), Said Halim Paşa (1865-1921), Mustafa Sabri Efendi (1869-1954), Babanzade Ahmed Naim (1872-1934), Mehmed Akif (1873-1936), Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942), Zahid el-Kevseri (1878-1952), Ömer Nasuhi Bilmen (1882-1971), Nureddin Topçu (1909-1975) vd. âlim ve düşünürlerle bir ilim meclisinde sohbet etmeyi isterim" diyen; bugün ise yaşadıklarını, bildiklerini ve birikimini, sosyal bilimler üniversitesi olarak kurulan ve "mukayeseli öğrenme metodu" uygulayarak "kültür mirasımız ve günümüz bilimleri ile de mücehhez olmuş akademisyenler, fikir insanları ve âlimler" yetiştirmek için hareket eden bir üniversitenin kurucu

67 Recep Şentürk'ün telif eserleri: *Modernleşme ve Toplumbilim* (İstanbul [1996] 2006), *Toplumsal Hafıza: Hadis Rivayet Ağı 610-1505* (2004) [Çevirileri: *Narrative Social Structure: Hadith Transmission Network 610-1505* (California: Stanford University Press, 2005) ve *Introduccion a la Ciencia del Hadiz* (İspanyolcaya çeviri)(2008)], *Yeni Din Sosyolojileri* (2004), *Malcolm X* (2006) [*Malcolm X: es-Sıra az-Zâtiyye* (Arapça çeviri) (2006)], *İnsan Hakları ve İslâm: Sosyolojik ve Fikihî Yaklaşımlar* (2007), *Türk Düşüncesinin Sosyolojisi: Fıkıh'tan Sosyal Bilimlere* (2008), *Açık Medeniyet* (2010), Editörlükleri: *İbn Haldun: Güncel Okumalar* (ed. 2009), *Ekonomik Kalkınma ve Değerler* (ed. 2009), *Tüketim ve Değerler* (ed. 2010), *Mehmet Akif Kur'an Meali* (C. Köksal ile birlikte ed. 2012), *Medeniyet ve Değerler* (ed. 2013), *Civilization and Values* (ed. 2013).

rektörü olarak yeni nesillere aktarmaya gayret eden bir düşünce insanısınız. Ben hayat hikâyenizde şunu görüyorum: Kendi içinde başlayan arayış, bugün binlerce öğrenciye ışık oldu, belki yarın sizin gibi onlarca, yüzlerce gencin yetişmesine de vesile olacaksınız. Bu hayat hikâyesi, yerli olanı, yerel olanı, bizim olanı, bizden olanı, bu toprağın olanı arama yolunda bir hayat ve yaşadığımız kişisel entelektüel ve akademik süreç, aslında bu on yıllara yayılan yüz yıllık “kriz” hâlinin bir yansıması ve aynı zamanda çözümü olarak görülebilir mi? Recep Şentürk’ün yaşadığı entelektüel hayat için, “üzeri örtülen, kaybettirilen ve unutturulmak istenen bir kültür ve medeniyet ikliminin, birikiminin ve zenginliğinin keşfi için adanmış bir emek” diyebilir miyiz?

Recep Şentürk: Ben, hem Türkiye’deki krizleri hem de dünyadaki krizleri yaşamış bir insanım. Türkiye’de yaşadığım müddette, ilkokulda, ortaokulda, lisede, üniversitede, mastırı yaparken Türkiye’deki krizleri yaşadım, onlarla yüzleştim. Daha sonra Mısır’a gitmem İslâm dünyasındaki düşünce krizleriyle karşılaşmama, onlarla yüzleşmeme sebep oldu. Amerika’ya gidişim bu sefer daha global, küresel seviyede fikrî krizlerle yüzleşmeme sebep oldu. Ama elhamdülillah, bu krizlerle yüzleşme sürecinde daha da olgunlaşarak, daha da pişerek yolumuza devam ettik. Çıkış noktamız başlangıç noktamız oldu. İstanbul’dan yola çıktık, sonra da İstanbul’a döndük. Cemil Meriç’in entelektüel serüveninde olduğu gibi en sonunda bu toprak, “Bu Ülke” bir ışık olarak, bir güneş olarak karşımıza çıktı ve başladığımız noktaya geri dönmüş olduk. Ben, çözümlerimi bu ülkede buldum, bu toprakta buldum. Işığımı bu şehirde, İstanbul’da buldum ve hayatımı da bu ülkeye, bu toprağa, bu medeniyete adanmış durumdayım. Bu medeniyete yapacağımız en önemli katkının da, unutturulmaya çalışılmış, bastırılmış, susturulmuş bu medeniyet birikimini gençlerimize tanıtmak olduğu kanaatindeyim. Kendimi bu çalışmaya adanmış durumdayım. Bunu yaparken de hiçbir zaman gençlerimizi bir reaksiyonerlik içine sokmadan, dünyanın diğer kültürlerine vs. düşman yapmadan hareket ederek, “Açık Medeniyet mirasını tevarüs etsinler, medeniyetleriyle gurur duysunlar, medeniyetlerinin asla geri kalmadığını öğrensinler, Süleymaniye Camii [1557] ile gurur duysunlar, Selimiye Camii [1574] ile gurur duysunlar, Ebusuud Efendi ile gurur duysunlar, Elmalı Hamdi Yazır’la, Mevlana Celaleddin-i Rûmi ile, Ebu Hanife ile gurur duysunlar, İmam Maturidi’yi [853-944] tanısinlar ve onunla gurur duysunlar, İtri’yi [1640-1711] tanısinlar, Dede Efendi’yi [1778-1846] tanısinlar, onlarla gurur duysunlar ve tabi onlardan beslenerek günümüz dünyasına katkıda bulunsunlar ve bu katkıları da evrensel düzeyde olsun” şeklinde bir yaklaşım gösteriyorum. Gençlerimiz sadece Türkiye’ye, İslâm dünyasına değil, tüm dünyaya katkı yapacak bir evrensel yaklaşımla yetişsinler, küresel rekabet ve küresel dayanışma içinde olsunlar, istiyorum. Bu istikamette ilerliyoruz. Bir taraftan bu Açık Medeniyet anlayışını, çok katmanlı varlık-bilgi-metod-hakikat anlayışını canlandırmaya, ihya etmeye çalışırken, bir taraftan da Fütüvvet anlayışını, yani toplumsal ilişkilerde isâr’a, yani alturizme veya özgeciliğe dayalı, başka-

larını önceleyen bir ahlâk anlayışını günümüzün bireyselci, liberal-seküler ahlâk anlayışına karşı bir alternatif olarak ihya etme çabası içindeyiz. Öyle inanıyorum ki Açık Medeniyet yaklaşımını ihya edersek, çok katmanlı varlık-bilgi-metod-hakikat anlayışını ihya edersek ve bunları da Fütüvvet ahlâkıyla birleştirebilirsek, o zaman ihtiyacımız olan ideal gençliği yetiştirmiş olacağız. Şu andaki hedefimiz bu istikamettedir. Bunun için karınca kararınca çalışmalarımıza devam ediyoruz.

Erkan Çav: Çok güzel tamamladınız. Şimdi size son soruyu aktarmak istiyorum: Türkiye’deki sosyoloji çalışmalarının ve araştırmalarının toplumsal ve siyasal alana daha fazla katkı vermesinin olanakları nasıl geliştirilebilir, güçlendirilebilir ve topluma yayılabilir?

Recep Şentürk: Bence bu son derece önemli bir soru. “Sosyologlar fildişi kulelerde entelektüel jimnastik yapıp, tamamen teorik tartışmalar mı yapacaklar, masa başı sosyoloji mi yapacaklar, yoksa toplumsal sorunlarla ilgilenip topluma katkı yapacaklar mı” meselesi, bence son derece önemlidir. Bizim ilim geleneğimizde âlimlerimiz toplumun sorunlarıyla ilgilenen insanlardır. Ama akademisyen ve entelektüel geleneğimizde bu konu o kadar net değildir. Akademisyen adeta üniversite duvarları arasında, masa başında çalışma yapan bir insan olarak algılanabiliyor. Bu da son derece büyük bir yanıltır. Akademisyenin de aynı geleneğimizdeki âlimler gibi toplumun sorunlarıyla ilgilenmesi ve onlara çözüm önermesi gerekir. Zaten böyle yapmadıkça sosyoloji faydasız bir bilim, faydasız bir disiplin olarak algılanır, önemini kaybeder, insanların gözünde de hiçbir değeri kalmaz. Çünkü herhangi bir ilmî disiplinin katkısı insanların gözünde topluma yaptığı katkıyla doğru orantılıdır. Bahsettiğim gibi, şu anda benim şahsi kanaatim tüm dünyada bir ahlâk krizi yaşandığıdır. Özellikle bu Covid-19 salgını sürecinde bu ahlâk krizi çok bariz, artık üstü örtülemez bir hale gelmiş oldu. İhtiyarların ölüme terk edilmesi, alt gelir grubundan insanların ölüme terk edilmesi gibi. Mesela şu anda İngiltere’de huzurevlerinde kalan birçok ihtiyar bu süreçte bakımsızlıktan öldü. ABD’de bu Covid-19 hastalığından ölenlerin %75’inden fazlası alt gelir gruplarından insanlar; siyahiler, hispanikler, göçmenler, işsizler... Bunlar sosyal sigortası, sağlık sigortası olmadığı için sağlık hizmetlerinden mahrum kalan insanlar. Böyle gelir eşitsizlikleri var. Irkçılık var. Dolayısıyla bizim sosyal bilimcilerimizin, sosyologlarımızın, hem dünyadaki hem de ülkemizdeki sosyal sorunlarla mutlak suretle ilgilenmeleri gerekiyor.

Bu ahlâk krizinin temelinde bireyin otonomisine dayalı, birey özerkliğine dayalı liberal ahlâk anlayışı olduğunu görüyorum. Margaret Thatcher [1979-1990 yılları arasında İngiltere Başbakanı], bundan yıllar önce “Toplum diye bir şey yoktur, birey vardır” diye bir konuşma yapmıştı. Ama şu andaki İngiltere Başbakanı Boris Johnson, kendisi Covid-19 kapıp hastalandıktan sonra, “Birey yoktur, toplum vardır” diye bir açıklama yaptı. Bence bu, Batı’nın içine düştüğü sahte ikilemlerden bir tanesi. Tabi ki hem birey vardır hem toplum vardır. Hepsinin

ayrı ayrı yerleri vardır. Hepsine ayrı bir rol, ayrı bir yer verilmesi lazım. Başka bir sahte ikileme düşmememiz gerekiyor. Bence, bu liberal ahlâkın bizi içine soktuğu sahte ikilemlerden çıkmanın yolu, daha toplum yararını, topluma hizmeti önceleyen fütüvvet ahlâkıdır. Şu anda tüm dünyanın, ülkemizin içine düştüğü bu ahlâk krizini, başkasına hizmeti önceleyen, başkalarının yararını önceleyen, özgeci, diğergamcı bu ahlâk anlayışıyla çözebiliriz kanaatindeyim. Sosyologlarımızın da bu istikamette çalışmalar yapması gerektiği kanaatindeyim. Toplumumuzdaki ve dünyadaki bu ahlâk sorununu; bireyciliğin, bireysel otonomiye dayalı toplum anlayışının sebep olduğu sorunları yok sayamayız. Bunları görmemiz, bunlarla yüzleşmemiz ve bunlara çözüm önermemiz gerekiyor. Tabi daha başka birçok sorunlar var. Ekonomik, siyasi, kültürel, eğitimle alakalı başka sorunlar da var. Ama ben bunların hepsinin temelindeki unsur olarak bu bireyin otonomisine, bireyin özerkliğine dayalı seküler-liberal ahlâk anlayışını gördüğümünden dolayı, özellikle oraya dikkat çekiyorum. Bir an önce ülkemizi, toplumumuzu böyle bir sahte ikileme düşmekten kurtarmamız gerektiğine inandığımdan dolayı meslektaşlarımızın dikkatini buraya çekmek istiyorum.

Erkan Çav: Dolayısıyla böyle bir alanda ilerleme sağlanır ise, siyasal ve toplumsal olarak da daha farklı ve güçlü çözümler sunulabileceği kanaatine geliyorsunuz.

Recep Şentürk: Evet. Daha güçlü bir toplum olacağımız, dayanışmacı bir toplum olacağımız kanaatindeyim. Bu paylaşımcı, dayanışmacı, ötekini önceleyen toplum anlayışının temellendirdiği ahlâk sisteminin daha güçlü ekonomiye, daha güçlü bir siyasete, daha güçlü bir eğitim ve kültür hayatına, dini hayata zemin sağlayacağı kanaatindeyim. Diğer taraftan bireysel, bireyin özerkliğine dayalı liberal ahlâk anlayışının da bizi, toplumumuzu zayıflatacağı, ekonomimizi sıkıntıya sokacağı, siyasetimizi sıkıntıya sokacağı kanaatindeyim. Zaten İbn Haldun’un “Asabiyet Teorisi” de bunu ifade etmektedir. Asabiyetin güçlü olduğu toplumlar da paylaşımcılık ön plandadır, asabiyetin zayıf olduğu toplumlar da ise bireycilik ön plandadır. Bireyciliğin hâkim olduğu toplumlar krizleri aşamaz, dış saldırılarla mücadele edemez, çürümeye mahkûmdur. İbn Haldun’un da söylediği budur.

Erkan Çav: Asabiyet kavramını gündeme getirdiğinizden dolayı şu soruyu hemen eklemek istiyorum: “15 Temmuz hadisesi Türkiye’deki asabiyeti ciddi mânâda güçlendirdi” diyorsunuz. Bu durumun sosyal bilimler ve sosyoloji ile ilişkisini nasıl kurarsınız?

Recep Şentürk: Biraz önce söylediğim gibi, sosyal bilimler ve sosyal bilimciler fildişi kulelerde yaşamamalılar, toplumsal sorunlarla her zaman en yakın derecede irtibatlı bulunmalı ve onları analiz edip hem topluma rehberlik, hem de yöneticilere rehberlik etmelidir. Dolayısıyla akademisyenlerin, üniversitenin, sosyal bilimlerin içinde yaşadığımız vakalarla çok yakından etkileşim içinde olması

gerekiyor. 15 Temmuz da ülkemizin yaşadığı bir realite. Ne oldu, niçin oldu, nerede yanlış yapıldı, çözüm nedir, bu konularda sosyal bilimcilerimize çok önemli görevler düşüyor. Ama maalesef sosyal bilimcilerimiz bu türlü olaylar karşısında tepki veremiyor. Böyle bir zihin alışkanlıkları yok. Bahsettiğim Covid-19 pandemi sürecinde de sosyal bilimciler hemen tepki veremediler. Hemen tepki geliştiremiyorlar. Olay tıpçıların elinde kaldı. Tıpçılar, “Bu işin sosyal boyutları da var, bir Sosyal Bilim Kurulu oluşturalım” diye bunu gündeme getirince sonradan bir Sosyal Bilim Kurulu kuruldu. İnşallah onlar da güzel çalışmalar yaparlar. Fakat şu ana kadar oradan ciddi bir şey çıkmadı. Fakat tabi bunlar, sosyal bilimlerin gençlerin gözündeki statüsünü zayıflatıyor. “Bu adamlar ne iş yapıyorlar?” diye soruyorlar. “Madem siz toplumla ilgileniyorsunuz, toplumu inceliyorsunuz, toplumda bu türlü şeyler oluyor, siz neden bunlara bir cevap vermiyorsunuz, bunlarla ilgilenmiyorsunuz, yorumlar getirmiyorsunuz” şeklinde gençlerin gözünde menfi bir kanaat oluşmuş oluyor.

Erkan Çav: O zaman şöyle bir durumla karşılaşıyoruz: Türkiye’de sosyal bilimlerin ve özelde sosyolojinin krizi sadece paradigma bağlamında ve teorik düzeyde değil; aynı zamanda sahip olduğu bilgi ve birikimi uygulamaya dönüştürmede de bir kriz yaşıyor.

Recep Şentürk: Evet. Çıktı üretmemiz gerekiyor. Toplumsal çıktı üretmemiz gerekiyor. Kültürel çıktı üretmemiz gerekiyor. İlla ki hemen mühendislerin yaptığı gibi makine üretelim demiyorum ben, ama bunun bir kültürel bir çıktısı olması lazım, sosyal bir çıktısı olması lazım, yaptığımız işler neticesinde bir takım kazanımlar elde edilmesi lazım. İşte o zaman yeni gelen nesillerin gözünde bu sosyal bilimlerin statüsü daha da artacaktır. Toplumun gözünde bu statü daha da artacaktır. Dolayısıyla yaptığımız işleri, biraz da bu açıdan gözden geçirmemiz gerekiyor. Kendi kendimizi bu açıdan bir değerlendirmeye tabi tutmamız gerekiyor.

Erkan Çav: Söyleşi için teşekkür ediyorum.

Recep Şentürk: Ben de teşekkür ediyorum.